

Gemeente Den Haag

MACHT & PRACHT

ZATERDAG 14 SEPTEMBER • ZONDAG 15 SEPTEMBER
OPEN MONUMENTENDAG 2013

INHOUDSOPGAVE

OPEN MONUMENTENDAG DEN HAAG 2013	3
MONUMENTENZORG: DYNAMIEK EN BEHOUD	4
MACHT EN PRACHT	5
MONUMENTENPRIJS DEN HAAG 2013	6
DEN HAAG VIERT 200 JAAR KONINKRIJK	7
FILM: DEN HAAG, SPOREN VAN ORANJE	8
DIGITALE WANDELING LANGS HET LANGE VOORHOUT	9
GESCHIEDENISAPP: VORSTELIJK EN ADELLIJK LEVEN, BUITENPLAATSEN IN EN OM DEN HAAG	10
WANDELROUTE: HET HOLLANDS CLASSICISME IN DEN HAAG	11
WANDELING ROND HET HOF	12
BUSTOCHT: LANDGOEDEREN LANGS DE 'HOUTZONE'	12
FIETSRUTES 'MACHT EN PRACHT'	12
BEKLIMMING VAN DE HAAGSE TOREN	13
RONDRIJEN MET HISTORISCHE TRAMS	14-15
VAREN DOOR DEN HAAG	16
DE STENEN KAMER THEATERDAG	17
KINDERACTIVITEITEN	18
PUBLICATIES IN DE VOM-REEKS	19
OPENGESTELDE MONUMENTEN - PLATTEGRONDEN	20-29
OPENGESTELDE MONUMENTEN - OMSCHRIJVINGEN	30-78
COLOFON	80

OPEN MONUMENTENDAG 2013

ZATERDAG 14 SEPTEMBER & ZONDAG 15 SEPTEMBER

Open Monumentendag is een jaarlijks landelijk evenement in het tweede weekend in september. Deze dag(en) is het mogelijk de interieurs achter bekende en minder bekende gevels te bezichtigen. In Den Haag zijn meer dan 90 monumentale gebouwen toegankelijk voor publiek. Ook zijn er meerdere activiteiten zoals een busroute, rondleidingen, vaartochten en tramritten. De deelnemende monumenten zijn te herkennen aan de Open Monumentendag vlag. Het vermelde eindtijdstip bij de monumenten is het tijdstip dat de gebouwen sluiten. Om teleurstellingen te voorkomen raden wij u aan om minstens 20 minuten voor dit tijdstip een gebouw te bezoeken.

MONUMENTENZORG

DYNAMIEK & BEHOUD

Den Haag is een veelzijdige stad: hof- en regeringsstad, stad van internationaal recht en stad aan zee. Maar Den Haag is ook een echte monumentenstad met statige herenhuizen en villa's, lommerrijke parken en omvangrijke historische 19de-eeuwse wijken. De stad is ontstaan rond de oude grafelijke residentie en een bijbehorende kleine burgerlijke nederzetting. Door de eeuwen heen heeft de stad zich geleidelijk uitgebreid. De gemeente Den Haag heeft ongeveer 2500 beschermde monumenten en 20 beschermde stadsgezichten. Met deze score behoort Den Haag tot de top 5 van monumentensteden in Nederland.

Het werkterrein van Monumentenzorg in Den Haag is omvangrijk, het dynamisch behoud van alle monumentale waarden is een forse opgave. Maar wel de moeite waard! De afdeling Monumentenzorg en Welstand bewaakt het gebouwde erfgoed van de stad en is het gemeentelijke kenniscentrum op het gebied van dit Haagse erfgoed, het aanspreekpunt voor belanghebbenden en belangstellenden. Bij ons kunt u als eigenaar van een monument terecht voor zowel restauratie- en onderhoudsadviezen en met vragen over financiële mogelijkheden. Om de kennis van ons waardevolle gebouwde erfgoed meer bekendheid te geven verzorgt de afdeling Monumentenzorg en Welstand regelmatig publicaties over diverse onderwerpen betreffende het vakgebied (de VOM-reeks). Monumentenzorg neemt ook deel aan het Cultuurmenu van het Projectenbureau Haagse Musea. Het Cultuurmenu is een project dat bestaat uit erfgoedlessen voor het primaire onderwijs en wordt gegeven in het Rijksmonument 'Sociëteit De Vereniging'.

Wil je weten of een pand een beschermd monument is of informatie over beschermde stadsgezichten? Ga naar: www.monumentenzorgdenhaag.nl. Tijdens kantooruren kunt u ons bellen: (070) 353 48 00 of stuur een e-mail naar: monumentenzorg@dso.denhaag.nl.

OP ZATERDAG 14 SEPTEMBER STAAT ONZE INFORMATIESTAND OP HET BINNENHOF

MACHT & PRACHT

Het thema van deze editie van de Open Monumentendag is Macht & Pracht. Door de eeuwen heen hebben invloedrijke personen en instellingen veel monumentale pracht voortgebracht om hun macht tentoon te spreiden. Dit weekend gaan de deuren van fraaie voorbeelden van Macht & Pracht open voor publiek. Ook is in de brochure een aantal beelden en gedenktekens opgenomen die met het thema te maken hebben.

Met het thema **MACHT & PRACHT** zal er aandacht zijn voor de diverse vormen van macht, zowel economische, politieke en rechterlijke macht, als ook geestelijke macht, de krijgsmacht en de koninklijke macht. De rijkdom, schoonheid en grootsheid die macht kon (en kan) voortbrengen is overal om ons heen in gebouwen terug te vinden: paleizen, stadpaleizen, villa's of buitenplaatsen en landgoederen. Maar denk ook aan de grootsheid en luister van de gebouwen die de verschillende kerkgenootschappen voortbrachten, de rijk gedecoreerde handels- en kantoorgebouwen en de gebouwen van rechtspraak en openbaar bestuur.

Overall waar de pracht, de rijkdom, schoonheid en grootsheid voortkwam uit een manifestatie van macht, is er sprake van Macht & Pracht. Huizen en gebouwen zijn niet alleen bedoeld om in te wonen of te werken: het zijn vaak symbolen van status, macht en idealen. In architectuur hebben invloedrijke personen en instellingen van oudsher uitdrukking gegeven aan rijkdom, maatschappelijk aanzien, politieke macht of hogere idealen als geleerdheid of geloof. Gelovigen en kerkbesturen streefden met kerktorens naar de hemel, regenten woonden achter indrukwekkende gevels in de stad en op buitenplaatsen en landgoederen, stads-

besturen drukten hun autoriteit uit in wedijverende stadhuizen. Maar ook handelshuizen en banken lieten rijk gedecoreerde gebouwen realiseren en de rechtspraak en openbaar bestuur drukten ook hun macht en gezag uit, in rechtbanken, ministeries en kazernes.

Het begin van de pracht in Den Haag die voortkwam uit macht is te vinden op het Binnenhof. Nog steeds staat hij op het Binnenhof, bovenop de fontein: Willem II, graaf van Holland, Rooms-koning, de man die in de 13de eeuw de opdracht heeft gegeven tot de bouw van de majestueuze Ridderzaal. Na Willem volgde een bonte stoet van machthebbers: graven, hertogen, de stadhouders uit de familie Van Oranje-Nassau, de leden van de Staten van Holland en de Staten-Generaal en de raadpensionarissen. Het Binnenhof ontwikkelde zich tot het brandpunt van hun bestuur. Nog later kwamen de Eerste en Tweede Kamer, Ministeries en de Minister-president. Op een klein gebied rond het Binnenhof vestigden zich regenten, rechters en rekenmeesters, maar ook tal van instituten. Toen Nederland een koninkrijk was geworden, bouwden de vorsten er hun paleizen. In een periode van achthonderd jaar groeide het Binnenhof uit wat het nog steeds is: het centrum van de macht in Nederland.

MONUMENTENPRIJS DEN HAAG 2013

Sinds 2012 zet de gemeente Den Haag bijzondere restauraties van monumenten in de schijnwerpers door een prijs uit te reiken voor de meest geslaagde restauratie. De winnaar van de 'Monumentenprijs' wordt in september bekend gemaakt. Het is een publieksprijs, mensen kunnen stemmen en wie de meeste stemmen krijgt, wint.

U kunt tot en met donderdag 12 september uw stem uitbrengen. Dit kan u digitaal doen via www.monumenten-zorgdenhaag.nl of u kunt de naam van uw favoriete restauratie op een briefkaart schrijven en opsturen naar: DSO Afdeling Monumentenzorg en Welstand, Antwoordnummer 1790, 2501 VC Den Haag. In september reikt wethouder Rabin Baldewingsh de prijs uit. Er zijn drie bijzondere restauraties genomineerd:

RESTAURATIE & VERNIEUWING VAN DE OUDE HBS

Bleijenburg 38

Dit gebouw is van de voormalige 'Eerste Gemeentelijke Hoogere Burger School met vijfjarige cursus' in Den Haag uit 1874 waar onder andere Louis Couperus op school zat. De fraaie natuurstenen platen die aan de baksteen muur bevestigd waren, moesten allemaal verwijderd. Voor een groot deel zijn ze vervangen en opnieuw aangebracht. Dit was noodzakelijk omdat de ijzeren pennen waarmee ze vastzaten ('doken') wegroestten.

RESTAURATIE VAN HET OUDE MANNENHUIS

Oude Molstraat 23 t/m 27

Het Oude Mannenhuis werd in 1772 gebouwd en biedt nu tijdelijk huisvesting aan studenten van International Institute of Social Studies (ISS). Tot 1980 was het nog 'het Oude Mannenhuis' maar sindsdien is het complex in fases zorgvuldig gerestaureerd waarbij veel verkeerde ingrepen uit het recent verleden zijn teruggedraaid.

RESTAURATIE EN VERBOUWING VAN DE RODE OLIFANT

Zuid Hollandlaan 7

Het interieur van het kantoor heeft een metamorfose ondergaan waarbij veel verborgen details weer zichtbaar zijn gemaakt en zijn gerestaureerd. Er heerst een dynamische sfeer die uitstekend past bij onze tijd. Fraaie natuursteen vloeren, een grote wandschildering en glas-in-loodramen laten goed de rijkdom zien van de toenmalige eigenaar, The American Petroleum Company (sinds 1947 Esso).

- Twee van de drie genomineerden monumenten zijn op de Open Monumentendag te bezichtigen
- De HBS is niet geopend maar de gevel is zichtbaar vanaf de openbare straat
- Zie ook onze website voor meer informatie

DEN HAAG VIERT 200 JAAR KONINKRIJK

In november 2013 bestaat ons koninkrijk 200 jaar. Dat gaan we in Den Haag uitgebreid vieren. In onze stad is immers het Koninkrijk der Nederlanden gestart, met de landing van Prins Willem I op Scheveningen in 1813. En hier is onze grondwet gemaakt, in 1814. In Den Haag wonen en werken de Oranjes, de leden van het vorstenhuis, al zo'n vierhonderd jaar. En bovendien is Den Haag de politieke hoofdstad van Nederland en dé Internationale stad van vrede en recht. Kortom, onze stad heeft er voor een groot deel aan bijgedragen dat we al twee eeuwen leven in vrijheid en verbondenheid.

DEN HAAG VIERT FEEST, WANT NEDERLAND IS JARIG

De viering van 200 jaar koninkrijk is een nationaal feest. Van 2013 tot en met 2015 vinden er zes evenementen plaats door heel het koninkrijk: twee in Den Haag en één in Amsterdam, Maastricht, Zwolle en Sint Maarten. Genoeg reden tot feest want in die 200 jaar hebben we als land immers heel wat bereikt. Zo zijn we een moderne rechtsstaat met een blik naar buiten. Iedere burger heeft hier persoonlijke rechten en vrijheden. Ondanks onze verschillen in geloof en cultuur zijn we samen één. Redenen genoeg om het jubileum landelijk groots te vieren.

IN DEN HAAG STAAN DRIE MOMENTEN CENTRAAL

Op 30 november 2013 barst het feest los in Den Haag. We herdenken dan hoe Prins Willem I op Scheveningen aankwam. Zijn aankomst, de Landingsdag, betekende namelijk het begin van het Koninkrijk der Nederlanden. In 2014 staat Den Haag weer bol van de festiviteiten, als we op 29 maart vieren dat onze grondwet 200 jaar bestaat. Dankzij die grondwet kunnen we zeggen wat we denken en gaan en staan waar we willen. En dat verdient een feest. Want is vrijheid niet het mooiste dat er is?

In 2014 bestaat Prinsjesdag ook 200 jaar. De opening van het nieuwe werkjaar van de Staten-Generaal is elk jaar al een feestelijke gebeurtenis, maar in 2014 wordt deze 3e dinsdag van september wel een heel bijzondere dag.

VIER HET MEE!

Vanaf 30 november staat heel Den Haag in het teken van de viering van 200 jaar Koninkrijk. Wilt u het meevieren of wilt u zelf een evenement of activiteit organiseren met als onderwerp 200 jaar Koninkrijk? Kijk dan op: www.denhaagviert.nl. Op www.facebook.com/denhaagviert en www.twitter.com/denhaagviert blijft u op de hoogte van het laatste nieuws.

FILM: DEN HAAG, SPOREN VAN ORANJE

In de film *Den Haag, Sporen van Oranje* neemt verteller Paul Rem, kunsthistoricus en kenner van de geschiedenis van ons koningshuis, u mee naar een aantal paleizen, plekken en monumenten die direct verwijzen naar de geschiedenis van de voorouders van koning Willem Alexander. Vooral de eerste Oranje koningen uit de 19de eeuw, koning Willem I, II en III lieten in Den Haag veel sporen na. Met hun terugkeer naar Den Haag in 1813, na twintig jaar van oorlog, revolutie en Franse overheersing, ontstond het Koninkrijk der Nederlanden.

Er is gefilmd in Paleis Noordeinde, Paleis Kneuterdijk, Paleis Lange Voorhout, de Koninklijke Schouwburg, diverse zalen op het Binnenhof waaronder de Ridderzaal en de Koninklijke Wachtkamer op Station Hollands Spoor, het Willemspark en op Plein 1813. De film is gemaakt door Inge le Cointre en Paul Kramer in opdracht van de gemeente Den Haag in het kader van Open Monumentendag 2013 en de viering 200 jaar Koninkrijk der Nederlanden.

Den Haag, Sporen van Oranje gaat op 12 september in première en wordt zaterdag 14 september doorlopend vertoond in de Raad van State. Ook is er zaterdag 14 september ieder uur een gratis voorstelling in de Kleine Zaal van Pathé Buitenhof (Buitenhof 20). Wethouder Rabin Baldewsingh geeft om 13.00 een korte introductie. Pathé Buitenhof is gehuisvest in een pand dat in 1904-1906 gebouwd is in de stijl van de Wiener Sezession naar ontwerp van Joh. Mutters Jr. als uitbreiding van het hotel 'De Twee Steden'. Sinds 1935 is het pand al in gebruik als bioscoop. Het monumentale trappenhuis doet vermoeden hoe rijk de interieurs van de vroegere feestzalen waren.

- Zaterdag 14 september
- Raad van State, Kneuterdijk 20, eerste voorstelling 10.00 uur, laatste 16.00 uur
- Pathé Buitenhof, Buitenhof 20, eerste voorstelling 12.00 uur, laatste 16.00 uur

DIGITALE WANDELING LANGS HET LANGE VOORHOUT

De naam van het Lange Voorhout herinnert nog aan het grote oerbos dat zich ooit uitstreckte van Hoek van Holland tot voorbij Haarlem. Alleen het Haagse Bos en het Haarlemmerhout zijn hier nog van overgebleven.

De aanleg van het Lange Voorhout is gestart in opdracht van keizer Karel V die in 1536 Den Haag bezocht. Hij liet vier rijen lindebomen op het Voorhout planten en daarna ontwikkelde deze laan zich tot een statige laan. De panden aan het Lange Voorhout dateren veelal uit de 18de en de 19de eeuw. De stadpaleizen en patriciërswoningen geven deze laan allure.

Speciaal voor de Open Monumentendag heeft de afdeling Monumentenzorg en Welstand een groot aantal panden aan het Lange Voorhout in de mobiele architectuurapplicatie UAR (Urban Augmented Reality) opgenomen. Zo komt u al wandelend meer te weten over de rijke geschiedenis van deze bijzondere locatie. De mobiele architectuur applicatie UAR geeft aan de hand van tekst, beeld, archiefmateriaal en film, op een iPhone of een Android-toestel informatie over de gebouwde omgeving. Met UAR kunt u ook zien wat er niet meer is of wat er achter de gevels verborgen zit.

- Alle toestellen dienen minimaal over GPS en camera te beschikken.
- Besturingssysteem: Apple (iPhone, iPad) en Android.

GESCHIEDENISAPP

VORSTELIJK EN ADELLIJK LEVEN, BUITENPLAATSEN IN EN OM DEN HAAG

Wie bewoonden de prachtige panden aan het Haagse Voorhout? Wat speelde zich af achter die fraaie gevels en op de lommerrijke buitenplaatsen in en om Den Haag?

Den Haag was vroeger al een hofstad. Een stad van graven en gravinnen, van vorsten en vorstinnen. Sinds de 17de eeuw was het Voorhout de trefplaats van de Haagse 'beau monde', van de allerrijkste en machtigste inwoners van het land. Van adellijke personen, schatrijk en met veel grondbezit en van voorname bestuurders en politici. Op het Voorhout kon je flaneren, feesten, zaken doen, roddelen en afspraken maken. Maar in de zomer verlieten de bewoners de stinkende, ongezone en drukke stad. Ze trokken allemaal naar hun buitenhuizen rondom Den Haag, soms wat verder. Het hele huisraad verhuisde dan mee, zelfs de schilderijen.

Het buitenhuis kon een middeleeuws kasteel zijn, een omgebouwde hofstede of grote boerderij, een nieuw gebouwd paleis of nieuw landhuis. Gebouwen met een weelderig interieur, trotse gevels en imposante tuinen, van alle gemakken van die tijd voorzien. Wat is er achter de gevels nog van dat vorstelijk en adellijk leven te zien? Hoe zag een buitenhuis of plek er vroeger uit? Plekken ook met een verhaal, waar zich bijzondere en merkwaardige gebeurtenissen afspeelden. Plekken waardoor Den Haag en omgeving zo groen zijn.

Met de gratis fiets-app 'Vorstelijk en Adellijk leven' gaat u terug naar het verleden. Je krijgt een indruk hoe de Haagse elite leefde en waar ze hun buitenplaatsen hadden. Wat is daar nog van terug te vinden?

De fietsroute voert u via het netwerk van fietsknooppunten vanaf de Korte Vijverberg langs de stadspaleizen aan het Lange Voorhout en langs ruim veertig nog bestaande en soms verdwenen buitenplaatsen in Den Haag, Wassenaar, Voorschoten, Leidschendam, Voorburg en Rijswijk. De route heeft een lengte van circa 60 kilometer.

De geschiedenisapp 'Vorstelijk en Adellijk leven' is een onderdeel van het project Reis naar toen een initiatief van Willem van der Ham en Arthur Meyer. Opdrachtgevers zijn het Haags Historisch Museum en de afdeling Monumentenzorg en Welstand van de Gemeente Den Haag.

- De app is te downloaden via www.haagshistorischmuseum.nl, kies onder activiteiten voor de fietsroute app, of via Iphone-app-store en Google play

WANDELROUTE

HET HOLLANDS CLASSICISME IN DEN HAAG

Stadhouder Frederik Hendrik prins van Oranje (1584-1647) en zijn secretaris Constatijn Huygens (1596-1687) probeerden de beste architecten aan zich te binden en weg te houden uit Amsterdam, Haarlem en Leiden. Al eerder had Hendrick de Keyser aan het Lange Voorhout gebouwd. Echter met de komst van de grote bouwmeester Jacob van Campen (1596-1657) nam de ontwikkeling van de architectuur in Den Haag een hoge vlucht.

Van Campen wordt gezien als grondlegger van het Hollands Classicisme. De architectuuroppvatting had als ideaal het opnieuw scheppen van een universele harmonie, zoals men die had leren kennen uit de klassieke oudheid. In het kielzog van Van Campen hebben illustere namen als Pieter Post, Bartholomeus van Bassen en Claes Dircx van Balkeneynde de stad Den Haag vormgegeven tot wat het vandaag de dag is. Deze wandeltocht leidt langs een aantal gebouwen van deze architecten. Twee hedendaagse architecten, Leo Oorschot en Joop Bolster laten met deze rondgang zien wat de betekenis is van het Hollands classicisme voor Den Haag en de Haagse architecten.

PLEIN

1632	Het Prinsen Plein (Plein)	Frederik Hendrik, Huygens
1633/1644	Mauritskuis	Van Campen, Post
1634/?	Huis van Pauw, Korte Vijverberg 3	onbekend
1636/?	St. Sebastiaans Doelen, Korte Vijverberg	's-Gravesande, Van Bassen

LANGE VOORHOUT / NOORDEINDE

1652	Johan de Witthuis, Kneuterdijk 6	Post
1611	Huis van Oldenbarneveldt, Kneuterdijk 22	De Keyser
1624	Huis van Wassenaar van Duivenvoorde	De Keyser
1639	Paleis Noordeinde	Van Campen, Post

BUITENHOF/BINNENHOF/GROENMARKT

1592/1598	Mauritsstoren of Stadhoudersstoren	
1652/1657	Staten van Holland, De Eerste Kamer	Post, Noorwits
1639	Het Logement van Leiden nr. 21-24	's-Gravesande
1641/1643	Huis van Capiteyn Widerholt nr. 37	T.J. Hogendorp, 't Hooft
1660-1939	Het Gouden Hooft, Groenmarkt	Post

PRINSENGRACHT

1642	Prinsengracht, Boekhorststraat e.o.	Van Bassen
1650/1681	De Boterwaag	Van Bassen, Roman
Ca.1645	Huis van Isaak Vossius, nr. 4	onbekend
1642	Huis van Dedel, nr. 15	Post
1662/1663	Het Koorenhuis	Urbanus van Yperen
1658/1662	Hofje van Nieuwkoop	Post, Van Bassen

SPIUKWARTIER

1647	Hofje van Wouw, Lange Beestenmarkt	Van Bassen (poort)
1645	Huis van Balckeneynde, Dunne Bierkade	Balckeneynde
1649/1656	Nieuwe Kerk, dominees huis	Noorwits, Van Bassen

- Organisatie: Haags Architectuur Café (HaAC)
- Zaterdag 14 september - Vertrek: 14.00 uur - Duur: ongeveer 2 uur - Start vanaf het Binnenhof
- Kaarten zijn vanaf 10.00 uur verkrijgbaar bij onze informatiestand op het Binnenhof

WANDELING ROND HET HOF

De straten rond het Binnenhof en Paleis Noordeinde vormen de kern van Den Haag, de oorsprong van de stad. Vanuit dit punt ontwikkelde de stad zich en groeide tot de grenzen van nu. De kern van de stad is nooit af geweest en zal nooit af zijn. Nieuwe architectuurstijlen en -smaken, nieuwe functies, nieuwe vervoersmiddelen en nieuwe ideeën over de rol van 'de kern' gaven en geven het centrum van Den Haag zijn gevarieerde en dynamische uiterlijk.

De wandeling voert langs de meest karakteristieke gebouwen vanaf de vestiging van het hof, waarbij de nadruk zal liggen op de voortdurende vernieuwing van dit deel van de stad. Van succesverhalen naar grote missers, langs veranderde inzichten met als hoogtepunt de schoonheid van eeuwen architectuur naast elkaar.

- Zaterdag 14 september, vertrek om 12.00 en 14.30 uur, duur: 90 minuten
- Start vanaf het Binnenhof, kaarten zijn vanaf 10.00 uur verkrijgbaar bij onze informatiestand op het Binnenhof, voertaal Engels (op verzoek 2-talig)

BUSTOCHT - LANDGOEDEREN LANGS DE 'HOUTZONE'

De zogenaamde houtzone van Den Haag ligt waar vroeger de strandwallen en de strandvlakten lagen. Vanaf de 16de eeuw groeiden hier de boerderijen uit tot buitenplaatsen.

In de 19de eeuw werden er landschapsparken aangelegd. Toen uiteindelijk hier de woonwijken werden aangelegd zijn de restanten van de landgoederen opgenomen in de aanleg van de wijken. De diverse landgoederen zijn vaak nog goed herkenbaar. Tijdens deze tocht wordt u met een historische bus langs verschillende landgoederen geleid. Onderweg krijgt u uitleg van een gids.

- Voor deze tour kunt u zich aanmelden bij de informatiestand van Monumentenzorg op het Binnenhof, kaarten zijn hier vanaf 10.00 uur verkrijgbaar
- Zaterdag 14 september, vertrek om 11.00 uur en 13.30 uur. Duur: anderhalf tot twee uur. Opstappen bij de ingang van het Binnenhof aan de zijde van het Buitenhof

FIETSROUTES 'MACHT EN PRACHT'

In het kader van Open Monumentendag 2013 hebben de gemeenten Delft, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Rijswijk, Westland en Den Haag een viertal fietsroutes gemaakt waarbij bezoekers langs tal van monumenten worden gevoerd in verschillende gemeenten. Hiermee willen we het bijzondere erfgoed in stad en land onder de aandacht brengen en mensen motiveren ook buiten hun eigen woonplaats monumenten te bezoeken. In dit boekje zijn vier routes opgenomen die passen binnen het thema 'Macht en Pracht':

De Oranjeroute • De Landgoederenroute • De Tuindersroute • De Boerderijenroute

- Deze routes zijn uitgegeven in een aparte katern
- U kunt dit boekje ophalen bij onze informatiestand op het Binnenhof of downloaden via www.monumentenzorgdenhaag.nl
- U kunt ons ook even mailen, dan sturen we u het boekje thuis

BEKLIMMING VAN DE TOREN VAN DE GROTE KERK

Eeuwenlang was de toren van de Grote Kerk een vast herkenningspunt en bepaalde hij de silhouet van Den Haag. De toren is gebouwd met een gift van hertog Jan van Beieren. Het bakstenen gebouw is zeszijdig. De huidige sierlijke spits - hoogste punt op 92,5 meter - vervangt sinds de jaren vijftig de 19de-eeuwse gietijzeren spits die door zijn gewicht scheuren in de toren had veroorzaakt. De spits is ontworpen aan de hand van oude tekeningen, maar iets ruimer dan de oorspronkelijke afmetingen, teneinde plaats te kunnen bieden aan het zwaardere klokkenspel.

De houten spits is met koper gedekt. Boven de klokken-lantaren eindigt het zeszijdig dak in een uivormig bovenstuk, waarop een goudkleurige bol en een liggend kruis, met als afsluiting een 1.80 m hoge windvaan in de vorm van de Haagse ooievaar. De zandstenen balustrade van de omloop draagt op de hoeken pinakels van Frans natuursteen. Daaronder zijn de wijzerplaten aangebracht die naar zes kanten de tijd aangeven. Dat was oorspronkelijk niet het geval. De bewoners van de Boekhorststraat hebben in 1647 het verzoek gedaan om voor hun rekening ook aan hun zijde van de toren een wijzerplaat aan te brengen. De wijzerplaten gaven toen nog alleen de uren aan. De minutenwijzers zijn pas in de 19de eeuw toegevoegd. Toen de kerk in 1810 aan de kerkmeesters werd overgedragen, bleef de toren het eigendom van de gemeente. De toren had een duidelijke functie voor de veiligheid, zeker omdat Den Haag geen vestingwerken bezat. Vanaf de toren kon men gevaren tijdig signaleren. En ook diende de toren als brandwachtpost. Torenwachters waakten 's nachts over de stad om alarm te slaan bij brand. Om het half uur dienden zij 'hoog van de toren te blazen', als teken dat zij niet in slaap waren gevallen.

Open Monumentendag biedt u een unieke gelegenheid om de Haagse Toren te beklimmen (ruim 300 traptreden!). Vanaf de omloop heeft u een schitterend uitzicht over de stad en de wijde omgeving.

- Start beklimming zaterdag 14 september 11.00, 13.00, 15.00 uur. Duur: 60 minuten
- Verzamelen bij de toegang tot de toren aan de Torenstraat
- Kaarten zijn vanaf 10.00 uur verkrijgbaar bij onze informatiestand op het Binnenhof
- Er is een beperkt aantal plaatsen beschikbaar

RONDRIJTEN MET HISTORISCHE TRAMS

TRAMRIT MET DE GELE PCC TRAM DOOR DE BINNENSTAD

Zaterdag 10.00 tot 17.20 uur

Deze dag worden de rondritten gereden met een gele tram van het type PCC. Dit tramtype domineerde decennia lang het Haagse straatbeeld. De oudste tram is meer dan 60 jaar oud. De rondrit is ongeveer 30 minuten door de Haagse binnenstad die vertrekt vanaf het Kerkplein (Grote Kerk) en vanaf het Haags Openbaar Vervoer Museum. De rondrit biedt de mogelijkheid om vanaf de Haagse binnenstad een bezoek te brengen aan het Openbaar Vervoer Museum of andere op de route gelegen open monumenten.

De eerste rondrit vertrekt om 10.00 uur van het Haags Openbaar Vervoer Museum en om 10.20 uur vanaf het Kerkplein. Elke 12 minuten vertrekt er een tram. De laatste rondrit vertrekt om 17.00 uur vanaf het Openbaar Vervoer Museum en 17.20 uur vanaf het Kerkplein.

DE ROUTE IS ALS VOLGT:

HEEN: Kerkplein (Grote Kerk) - Gravenstraat - Buitenhof - Korte Voorhout - Centraal Station - Kalvermarkt/Stadhuis - Bierkade - Station Hollands Spoor - Jacob Catsstraat - Wouwermanstraat - Haags Openbaar Vervoer Museum - **TERUG:** Haags Openbaar Vervoer Museum - Wouwermanstraat - Jacob Catsstraat - Station Hollands Spoor - Bierkade - Centrum - Gravenstraat - Kerkplein (Grote Kerk)

Op alle tussengelegen haltes kan op verzoek worden in- en uitgestapt.

- Een kaartje voor (of een deel van) een rondrit kost € 2,00; reductie € 1,50. Het reductietarief geldt voor kinderen van 4 t/m 11 jaar, 65-plus en houders van de Ooievaarspas, uitsluitend op vertoon van deze pas
- Kaartjes van de blauwe route, abonnementen en de OV-Chipkaart zijn niet geldig op deze route
- Op het Kerkplein kan worden overgestapt op de Blauwe Tram naar Scheveningen

TRAMRIT MET DE BLAUWE TRAM

TUSSEN DE GROTE KERK EN SCHEVENINGEN (ZWARTE PAD) - BLAUWE ROUTE

Zaterdag 10.00 tot 18.00 uur

DE ROUTE IS ALS VOLGT:

Kerkplein (Grote Kerk) - Buitenhof - Kneuterdijk - Plein 1813 - Vredespaleis - Scheveningseweg - Jurriaan Kokstraat - Gevers Deynootweg - Kurhaus - Scheveningen-Noorderstrand

Vanaf de Grote Kerk vertrek om 10.30, 11.15, 12.00, 12.45, 13.30, 15.00, 15.45, 16.30, 17.15 en 18.00 uur.

Vanaf Scheveningen vertrek om 09.50, 10.35, 11.20, 12.05, 12.50, 13.35, 14.20, 15.05, 15.50, 16.35 en 17.20 uur.

Op alle tussengelegen haltes kan op verzoek worden in- en uitgestapt.

- Enkele ritprijs € 2,00 en € 1,00 voor kinderen van 4 t/m 11 jaar
- Voor een retourreis dient u twee enkele reizen te kopen
- OV-chipkaarten, abonnementen en kaartjes van de gele tram zijn niet geldig
- Op het Kerkplein kan worden overgestapt op de Gele Tram

OPENBAAR VERVOER MUSEUM

Parallelweg 224

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 13.00 tot 17.00 uur

Het Haags Openbaar Vervoer Museum is gevestigd in een oude tramremise die gebouwd is in 1906 naar ontwerp van A.A. Schadee. Na de sluiting als tramremise staat hier de omvangrijke museumcollectie van Haagse historische trams en bussen.

Op het terrein staan vier wagenhallen, een pekelremise, een dienstwoning en langs de Ter Borchstraat een reeks lange werkruimten en dienstlokalen. De vier aaneengeschaalde wagenhallen hebben ten opzichte van elkaar verspringende voorgevels, waardoor de hallen van links naar rechts een grotere lengte krijgen.

VAREN DOOR DEN HAAG

DE OOIEVAART - THEMAVAART MACHT EN PRACHT OP DE GRACHT

Zaterdag 12.00 uur en 14.00 uur - Zondag 12.00 uur en 14.00 uur

De Ooievaart organiseert speciaal voor de Open Monumentendag een themavaart waarbij 'Macht en Pracht op de gracht' centraal staat. Vanaf het water krijgt u een verrassende kijk op bijzondere gebouwen. Tegen de achtergrond van de economische en politieke ontwikkeling van de stad wordt uitleg gegeven over de architectuur, de oorspronkelijke functies maar ook de bestemmingen in de loop van de tijd. U vaart langs het gebouwde erfgoed dat getuigt van vier eeuwen dynamische stadsontwikkeling: van het Balckeneynde huis, een ontwerp van de toparchitect Pieter Post uit de 17de eeuw tot de nieuwe kantoorstorens in het Wijnhavenkwartier bij het Centraal Station.

OPSTAPPLAATS: Havenkantoor Bierkade 18B

- Prijs: Volwassenen: (vanaf 13 jaar) € 10,00 per persoon, kinderen: (van 4 jaar t/m 12 jaar) € 6,00 per persoon, onder de 4 jaar gratis, indien zittend op schoot van een volwassene
- Kaartjes bestellen via de website www.ooievaart.nl of tel (070) 4451869 (keuze 2)

DE WILLEMSVAART - THEMAVAART MACHT EN PRACHT - MAROT IN DE HOFSTAD

Zaterdag 13.00 tot 16.00 uur

De boot vaart vanaf het Hilton Hotel (tegenover het Noordeinde) langs het Paleis Noordeinde naar het Joodsche Eiland waar de rijke Joodsche Gemeenschap neerstreek in de 18de eeuw.

OPSTAPPLAATS: Hilton Hotel - EINDPUNT: Koninginnegracht 14

- Prijs: € 5,50 p.p.
- Vertrektijden: Zaterdag: 13.00, 14.00, 15.00 en 16.00 uur
- Tijdsduur: 45 minuten

DE STENEN KAMER THEATERDAG

De Stenen Kamer Theaterdag is een culturele ontmoetingsdag op en rond de gerestaureerde fundering van de 13de-eeuwse hofboerderij De Stenen Kamer. De hoeve straalde in die tijd veel gezag uit omdat het reeds voorzien was van een stenen kamer, opgetrokken in kostbaar baksteen. Het archeologisch erfgoed is gelegen in bosrijk Oud Madestein en floreert inmiddels als gebiedsicoon van de nieuwe woonwijk Vroondaal. Iedereen is welkom op dit historisch platform, waar theater, natuur en archeologie samenkomen, bij daglicht... En bij zonsondergang.

MIDDAG EN AVOND PROGRAMMA ZATERDAG 14 SEPTEMBER 2013

Vanaf 13.00 uur en 19.00 uur inloop en gereserveerde entreekaart(en) afhalen

13.30 - 13.40 uur	De stadsarcheoloog vertelt
14.00 - 15.00 uur	Familievoorstelling
'Huis met zeven Kamers'
15.15 - 15.45 uur	Kids Workshops
Zang-Dans-Toneel
15.45 - 16.00 uur	Mini Show door Kids
'Drie kleine Kamertjes'
16.00 - 16.10 uur	De stadsarcheoloog vertelt
19.00 uur	Inloop en gereserveerde
entreekaart(en) afhalen
20.00 uur	Officiële Opening
20.10 - 21.40 uur	Opera 'Paleisgeheimen'
21.45 - 22.15 uur	Naborrelen en ontmoeting met
hoofdacteurs en stadsarcheoloog
Corien Bakker

HUIS MET ZEVEN KAMERS - KIDS WORKSHOPS - DRIE KLEINE KAMERTJES

Allereerst is er theater voor kinderen van 5 t/m 11 jaar en hun ouders, opa's en oma's. In alle 'zeven kamers van het huis' wacht een avontuur met vreemde personages en grappige dieren. Daarna leven de kinderen zich uit bij de workshops Zang-Dans-Toneel en mogen zij vervolgens voor hun (groot-)ouders optreden met een dansact, een pantomimespel, een zangconcert en met gedichtjes in het allerkleinste kamertje van het huis. Bij aanvang en afsluiting van de middagmatinee vertelt de stadsarcheoloog over de rijke historie van De Stenen Kamer en omgeving.

PALEISGEHEIMEN: KONINGS-DRAMA ALS THEATRALE OPERA

Geïnspireerd op bronnen van de vaderlandse geschiedenis, verhaalt de opera over het weelderige leven van stadhouder Frederik Hendrik en echtgenote Amalia van Solms, gevuld met feesten en partijen in hun buitenverblijf achter de duinen. Prins Maurits en Constantijn Huygens zijn hun illustere huisvrienden en spelen ook een rol bij de confrontaties met 'winterkoningin'

Elisabeth van Bohemen, die zij aangaan met krachtige madrigalen, vurige aria's en zinderende duetten. De muziek bestaat uit bewerkte composities van Constantijn Huygens en tijdgenoten en wordt uitgevoerd door een pianist en een klarinetkwartet.

THEATERGROEP DARIO FO

Het theaterprogramma wordt uitgevoerd door Dario Fo. Alle 40 acteurs zijn gekleed in speciaal ontworpen 17de-eeuwse kostuums. De kledingstukken van de hoofdpersonages zijn geïnspireerd op historische schilderijen.

- Entreprijzen middagprogramma: kinderen € 5,00 / volwassenen € 2,50
- Entreprijzen avondprogramma: jongeren en volwassenen € 15,00
- Voor meer informatie en reserveringen: www.bewonersverenigingvroondaal.nl (avondprogramma voor volwassenen)
- Reserveren en vooraf betalen is vereist.
- Er is een beperkt aantal zitplaatsen.
- www.bewonersverenigingvroondaal.nl (activiteiten)

KINDERACTIVITEITEN

Ook dit jaar zijn er weer speciale activiteiten voor kinderen:

INLOOP COLLAGEWORKSHOP JUULS KINDERATELIER

Binnenhof

Keizers, koningen, pauzen en bisschoppen zijn machtige, belangrijke mensen. Kijk maar eens in een geschiedenisboek, dan zie je dat ze prachtige kleding droegen en in schitterende gebouwen woonden en werkten. En nog steeds wordt er in de prachtige gebouwen van het Binnenhof hard gewerkt door onze regering. Op 17 september zal koning Willem Alexander in de Ridderzaal zijn eerste Troonrede uitspreken!

Speciaal voor de Open Monumentendag op zaterdag 14 september, zal Juuls Kinderatelier van 11.00 tot 14.00 uur een inloop collageworkshop geven op het Binnenhof! Schuif aan bij de kraam, we maken met allerlei materialen als stofjes, leer, sierraden, papier, wol e.d. machtige en prachtige koningen en koninginnen, keizers en kerkvorsten en laten we ook de ridders niet vergeten.

OVERIGE DIVERSE KINDERACTIVITEITEN

- 1** *Op Madesteijn is er een speciaal kinderprogramma, zie het hoofdstuk over 'De Stenen Kamer Theaterdag' op de vorige pagina.*
- 2** *De afdeling Monumentenzorg en Welstand heeft een Ooievaarsspeurtocht uitgezet. Deze kunt u ophalen bij onze informatiestand op het Binnenhof. Kinderen kunnen in de Rekenkamer (zie monument nr. 24) een speurtocht door het gebouw doen.*
- 3** *In de Tempel (zie monument nr. 82) kunnen bij de afdeling Archeologie archeologische vondsten worden opgegraven.*
- 4** *Bij Museum Meermanno (zie monument nr. 14) is er op zaterdag en zondag een doorlopende workshop waarin een ridderhelm gemaakt kan worden.*
- 5** *De Heilige Antonius Abt (zie monument nr. 71) heeft een creatieve werkplek ingericht waar onder begeleiding geborduurd en getekend kan worden.*
- 6** *Verder is ook een kijkje in het Toverlantaarnmuseum (zie monument nr. 69) zeker de moeite waard.*

PUBLICATIES IN DE VOM-REEKS

Afgelopen jaar zijn er drie nieuwe publicaties uitgekomen in de VOM-reeks:

DE BINCKHORST, BEDRIJVENTERREIN IN BEWEGING

Voorgeschiedenis en ontwikkeling van de Binckhorst

Auteurs: E. Albers, M. Benjamins, K. Havelaar en L. Kanneworff

Deze publicatie ontrafelt niet alleen de industrie geschiedenis van de Binckhorst, maar vertelt aan de hand van een uitgebreid aantal illustraties, waaronder bijzonder kaartmateriaal ook de voorgeschiedenis van dit bedrijventerrein dat nog volop in beweging is. Het gebied beschikt over een rijke historie en dankt zijn naam aan het middeleeuwse kasteel De Binckhorst dat nog steeds bestaat. In het boek wordt ruim ingegaan op de ontwikkeling van het industriegebied De Binckhorst aan de hand van de verschillende bedrijven die zich hier vestigden en de bijbehorende infrastructuur. Het boek besluit met een inventarisatie van het nog aanwezige industrieel erfgoed in dit gebied.

STA STIL WANDELAAR

Cultuurdragers en monumenten op Haagse begraafplaatsen

Auteurs: H. Ambachtheer, K. Stal en R. Hulsman

Dit boek schetst in vogelvlucht de geschiedenis op de lijkbezorging vanaf de Oudheid tot heden, gevolgd door een beknopte geschiedenis van het begraven in Den Haag. Het hoofdstuk over cultuurdragers en monumenten vertelt verborgen verhalen over soms bijna vergeten cultuurdragers. Verhalen over schilders en schrijvers, beeldhouwers en ballonvaarders, acteurs, architecten en artsen, officieren en ondernemers, politici, sporters en vele anderen. Zij allen hebben een belangrijke rol gespeeld op lokaal, nationaal of internationaal niveau. De invloed van velen reikt tot in onze tijd. De opgenomen grafmonumenten zijn door vormgeving, symboliek, decoratie of teksten typerend voor de tijd waarin ze geplaatst zijn.

SPOREN VAN SMARAGD

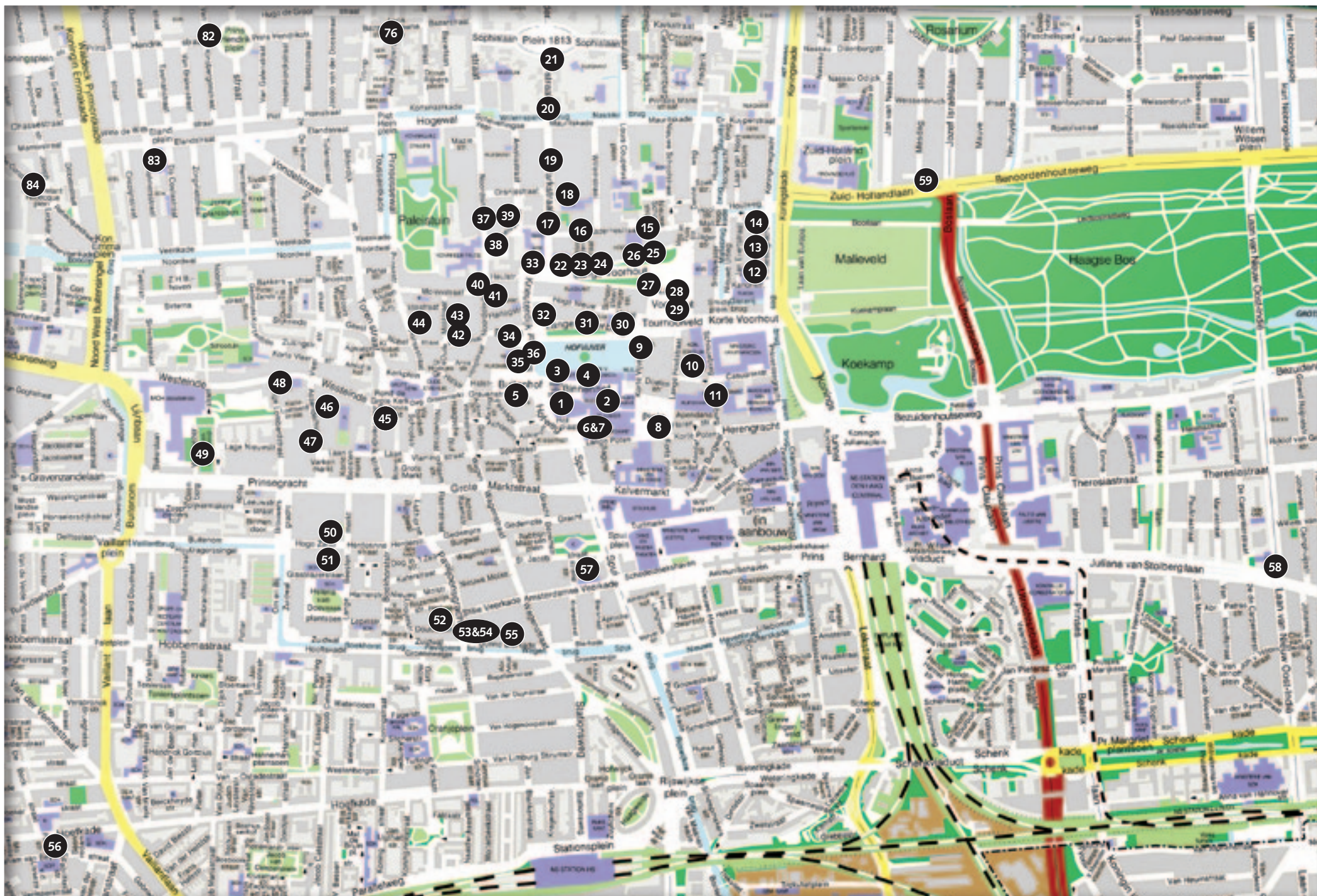
Indisch erfgoed in Den Haag, 1853-1945

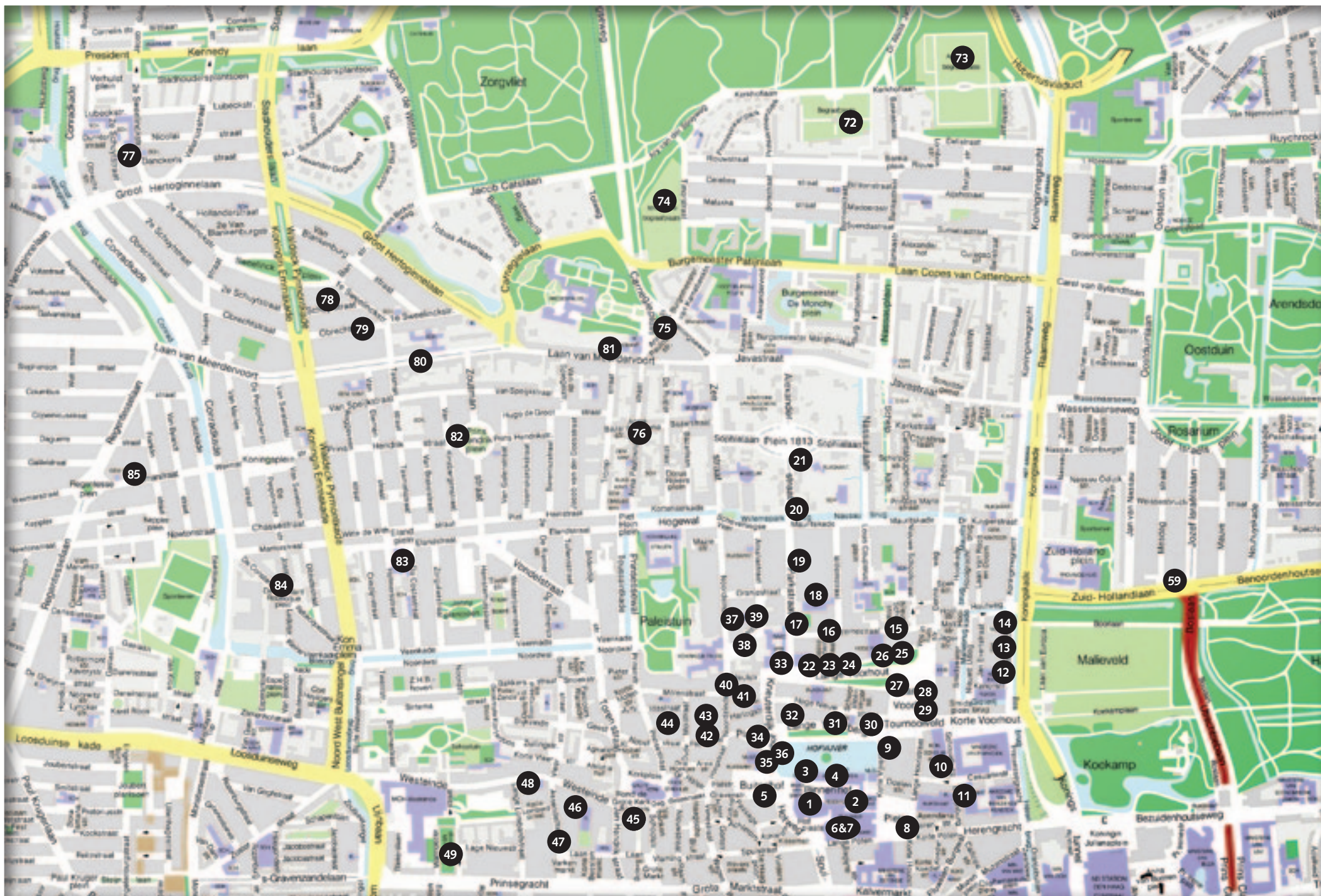
Auteurs: A. Kroon en A. Wagtberg Hansen

Den Haag is al eeuwen een middelpunt van internationaal verkeer. In de stads geschiedenis neemt de band met voormalig Nederlands-Indië een belangrijke plaats in. De commerciële en culturele uitwisseling met de 'Gordel van Smaragd' heeft sporen achtergelaten in het stadsbeeld die nu als 'typisch Haags' worden beschouwd. Van gevelreliëfs met het stadswapen van Batavia of Javaanse figuren, tot glas-in-loodramen met Boedha's of wajangpoppen: allerlei bouwelementen in kantoren en woonhuizen herinneren aan de Archipel. Omdat deze Indische kenmerken bij verbouwing, sloop en stadsvernieuwing verloren kunnen gaan, startte de Gemeente Den Haag het project Sporen van Smaragd. Zo werd gebouwd Nederlands-Indisch erfgoed in de Hofstad uit de periode 1853-1945 in kaart gebracht. Deze publicatie biedt een kennismaking met het onderwerp en geeft een overzicht van tientallen bijzondere Haagse bouwwerken met een Indisch verleden.

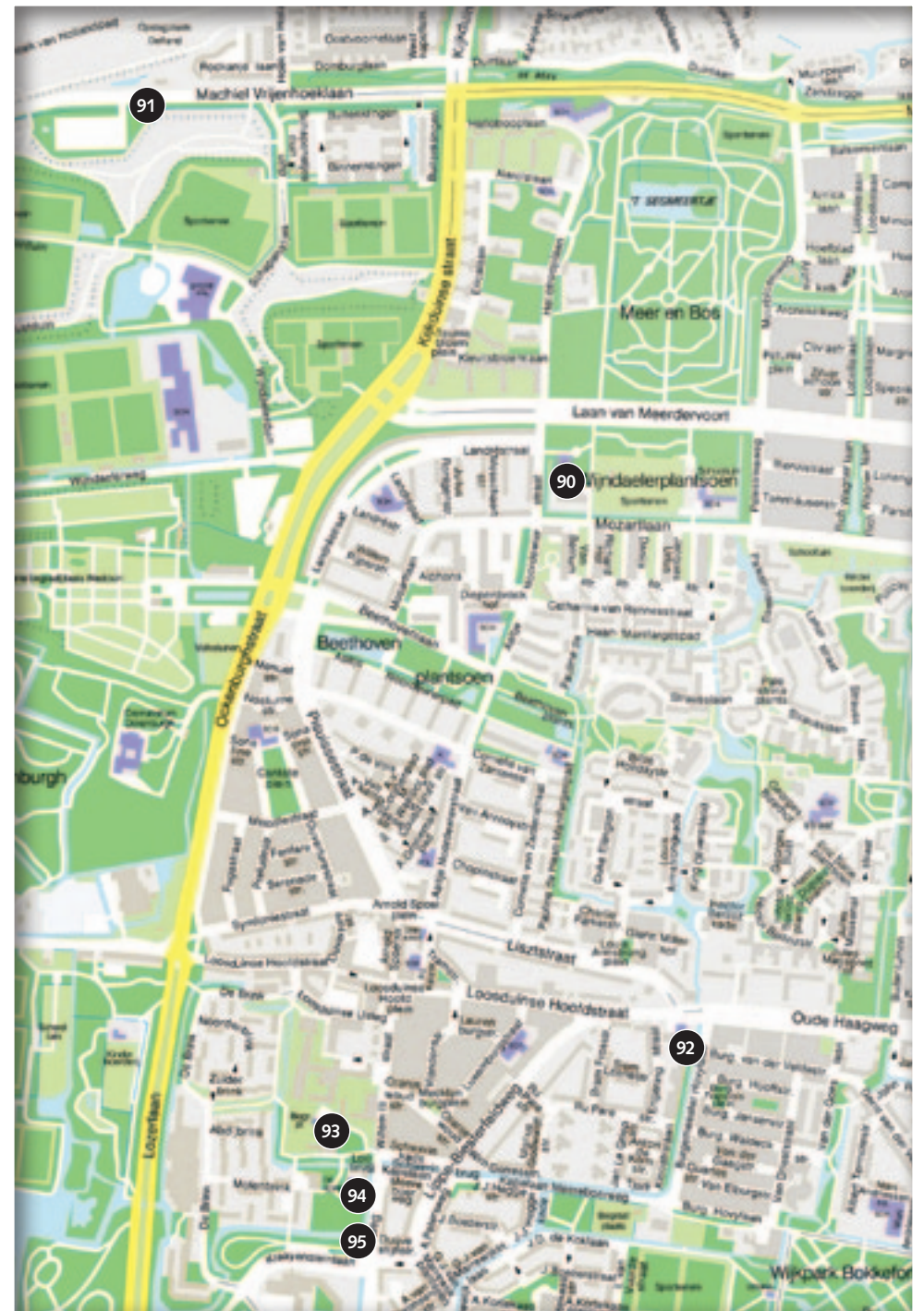
- 1 RIDDERZAAL**
Binnenhof 14
- 2 KELDER RIDDERZAAL**
Binnenhof 8A
- 3 EERSTE KAMER DER STATEN GENERAAL**
Binnenhof 22
- 4 FONTEIN BINNENHOF**
Binnenhof
- 5 RUITERSTANDBEELD WILLEM II**
Buitenhof
- 6 MINISTERIE VAN JUSTITIE**
Lange Poten 4
- 7 MINISTERIE VAN KOLONIËN**
Lange Poten 4
- 8 STANDBEELD WILLEM I**
Plein
- 9 SEBASTIAANSDOELEN,**
Korte Vijverberg 7
- 10 OPEN UNIVERSITEIT NEDERLAND**
Lange Houtstraat 11
- 11 DUIJS-EVANGELISCHE KERK**
Bleijenburg 5
- 12 KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS**
Prinsessegracht 23
- 13 ORDE VAN VRIJMETSELAREN**
Prinsessegracht 27
- 14 MUSEUM MEERMANN**
Prinsessegracht 30
- 15 'S-GRAVENHAAGSCHE STADSRIJSCHOOL**
Kazernestraat 50
- 16 SOCIËTEIT DE VEREENIGING**
Kazernestraat 38b
- 17 RUSTHOF**
Parkstraat 41 t/m 61
- 18 JACOBUS DE MEERDERE KERK**
Parkstraat 65a
- 19 WOONHUIS VAN VICTOR DE STUERS**
Parkstraat 32
- 20 ROELEVELD SIKKES ARCHITECTS**
Alexanderstraat 1
- 21 MONUMENT 1813**
Plein 1813
- 22 KLOOSTERKERK**
Lange Voorhout 2
- 23 HET PAGESHUIS**
Lange Voorhout 6
- 24 ALGEMENE REKENKAMER**
Lange Voorhout 8
- 25 HUIS HUGUETAN**
Lange Voorhout 34
- 26 BEELDEN BIJ DE HOGE RAAD**
Kazernestraat
- 27 PULCHRI STUDIO**
Lange Voorhout 15
- 28 GEDENKTEKEN KONINGIN EMMA**
Lange Voorhout
- 29 MONUMENT SAXEN-WEIMAR**
Lange Voorhout
- 30 WOONHUIS VAN PIETER DE SWART**
Lange Vijverberg 16
- 31 STANDBEELD J. VAN OLDENBARNEVELT**
Lange Vijverberg
- 32 NEDERLANDSCHE HANDELSMAATSCHAPPIJ**
Kneuterdijk 1
- 33 PALEIS VAN WASSENAER-OB DAM**
Kneuterdijk 20
- 34 GEDENKMONUMENT JOHAN DE WITT**
Plaats
- 35 MUSEUM DE GEVANGENPOORT**
Buitenhof 33
- 36 GALERIJ WILLEM V,**
Buitenhof 34 en 35
- 37 GEDENKMONUMENT PRINS WILLEM I**
Noordeinde
- 38 MONUMENT KONINGIN WILHELMINA**
Paleisstraat /Noordeinde
- 39 DOOPSGEZINDE KERK**
Paleisstraat 8
- 40 ANTIQUAIR S. VAN LEEUWEN**
Noordeinde 164
- 41 WAALS HERVORMDE GEMEENTE**
Noordeinde 25
- 42 OUDE MANNENHUIS**
Oude Molstraat 25
- 43 WILLIBRORDUSHUIS**
Oude Molstraat 35
- 44 OUD-KATHOLIEKE KERK H.H. JACOBUS EN AUGUSTINUS** - Assendelftstraat 53-89
- 45 NUSSPAARBANK**
Riviervismarkt 4-5
- 46 HEILIGE THERESIA VAN AVILA**
Westeinde 12
- 47 HOOFDSHOFJES**
Assendelftstraat 53-89
- 48 STADSKLOOSTER DEN HAAG**
Westeinde 101

- 49 HOFJE VAN NIEUWKOOP**
Warmoezierstraat 44-206
- 50 HOF VAN WOUW**
Lange Beestenmarkt 49-85
- 51 DISTILLEERDERIJ VAN KLEEF**
Lange Beestenmarkt 109
- 52 HET HEILIGE GEESTHOFJE**
Paviljoensgracht 51-125
- 53 HISTORISCH TUINENCOMPLEX**
Dunne Bierkade 20c
- 54 HUIZE BALKENEYNDE**
Dunne Bierkade 20C
- 55 HAAGSCHE STOOMBOOT MAATSCHAPPIJ**
Dunne Bierkade 16
- 56 R.K. KERK H. MARTHA**
Hoefkade 623
- 57 NIEUWE KERK**
Spui 175
- 58 CHRISTUS TRIUMFATOR KERK**
Laan van NOI 154
- 59 RODE OLIFANT**
Zuid-Hollandlaan 7
- 60 BUNKER COMMANDOPOST**
Badhuisweg
- 61 NIEUWE BADKAPEL**
Nieuwe Parklaan 90
- 62 O.L. VROUW VAN LOURDES**
Berkenboschblokstraat 9
- 63 LUCHTWACHTTOREN**
Zwarte Pad
- 64 PAVILJOEN DE WITTE**
Pellenaerstraat 4
- 65 GEDENKNAALD**
Zeekant
- 66 BUNKER GROEPSSCHUILPLAATS**
Strandweg 2
- 67 OUDE KERK**
Keizerstraat 8
- 68 EBEN HAËZERKERK**
Keizerstraat 179
- 69 BEGRAAFPLAATS TER NAVOLGING**
Prins Willemstraat
- 70 TOVERLANTAARNMUSEUM**
Scheveningseweg 241
- 71 HEILIGE ANTONIUS ABT**
Scheveningseweg 235
- 72 R.K. BEGRAAFPLAATS ST. PETRUS BANDEN**
Kerkhoflaan 10
- 73 ALGEMENE BEGRAAFPLAATS**
Kerkhoflaan 12
- 74 JODSE BEGRAAFPLAATS**
Scheveningseweg 21a
- 75 STOOMTRAMSTATION**
Anna Paulownastraat 78
- 76 BEELD VAN ANNA PAULOWNA**
Anna Paulownaplein
- 77 MARANATHAKERK**
2de Sweelinckstraat 156
- 78 NOORDERKERK**
Schuytstraat 9
- 79 RUSSISCH ORTHODOX KERK**
Obrechtstraat 9
- 80 GYMNASIUM HAGANUM**
Laan van Meerdervoort 57
- 81 DE MESDAG COLLECTIE**
Laan van Meerdervoort 7f
- 82 DE TEMPEL**
Prins Hendrikstraat 39
- 83 OLV ONBEVLEKT ONTVANGEN**
Elandstraat 194
- 84 ELECTRICITEITSFABRIEK**
Constant Rebequeplein 20
- 85 ZWEMBAD DE REGENTES**
Weimarstraat 63
- 86 HEILIGE FAMILIEKERK**
Kamperfoelieplein 29
- 87 BEGRAAFPLAATS OUD EIK EN DUINEN**
Laan van Eik en Duinen 40
- 88 BETHLEHEMKERK**
Laan van Meerdervoort 627
- 89 PAPAVERHOF**
Papaverhof/Klimopstraat
- 90 HEILIGE PASTOOR VAN ARSKERK**
Aaltje Noordewierstraat 4-6
- 91 SCHIJNVLIEGVELD OCKENBURG**
Machiel Vrijenhoeklaan
- 92 OLV HEMELVAARTKERK**
Loosduinse Hoofdstraat 4
- 93 ABDIJKERK**
Willem III straat 40
- 94 MOLEN DE KORENAER**
Margaretha van Hennebergweg 4
- 95 'DE KORENSCHUUR'**
Margaretha van Hennebergweg 2a
- 96 VOORMALIG LUCHTHAVENCOMPLEX YPENBURG**
Ilsyplantsoen 1

1

RIDDERZAAL

Binnenhof 14

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur
Zondag 12.00 tot 15.00 uur

De oudste delen van de Ridderzaal dateren uit het midden van de 13de eeuw. Naar men aanneemt begonnen Floris IV en Willem II met de bouw van een vaste grafelijke residentie. Floris V voltooide tussen 1290 en 1295 het complex met de bouw van de Grote Zaal (nu Ridderzaal). De Ridderzaal kreeg in 1904 haar definitieve bestemming als troonzaal. Op de derde dinsdag van september leest koning Willem-Alexander hier de troonrede voor. Wie nu de Ridderzaal binnenkomt, ziet een indrukwekkende houten kap en een enorme schouw. Het tovert een romantisch beeld voor ogen van stoere ridders die zich aan lange tafels tegoed doen aan een rijke dis, terwijl een haardvuur hoog opvlamt en schaduwen werpt op de houten balken van de kap. Schijn bedriegt: het uiterlijk van de zaal is het resultaat van een verbouwing uit 1901. De glas-in-loodvensters tonen de wapens van de belangrijkste handelssteden van ons land.

- Zaterdag en zondag: de Ridderzaal is deze dagen te zien in de opstelling voor de Verenigde Vergadering der Staten Generaal (Prinsjesdag). Alle stoelen en ook het voorzittersrostrum staan klaar
- Zondag 10.00 uur: generale repetitie op het Binnenhof voor Prinsjesdag

2

KELDER RIDDERZAAL PRODEMOS, HUIS VOOR DEMOCRATIE EN RECHTSSTAAT

Binnenhof 8A, rechts van de Ridderzaal

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Onder de Ridderzaal bevindt zich een kelder. Deze overwelfde ruimtes gebruikt ProDemos (Huis voor Democratie en Rechtsstaat) als tentoonstellingsruimte. ProDemos is een Nederlandse stichting op het gebied van burgerschap, rechtsstaat en democratie. Deze stichting informeert burgers over de democratische rechtsstaat en stimuleert hen om hierin een actieve rol te spelen.

- Er is een schaalmodel te zien van de stoet van de Gouden Koets op Prinsjesdag, in totaal ongeveer 20 meter lang
- Er zijn hoofddekels uit de stoet tentoongesteld en historische filmbeelden te bekijken

3

EERSTE KAMER DER STATEN GENERAAL

Binnenhof 22

Zaterdag 10.00 tot 16.30 uur

Eind 17de eeuw is naar ontwerp van Pieter Post de Zittingszaal gebouwd voor de Staten van Holland en West-Friesland. Sinds 1848 is de zaal in gebruik als vergaderzaal van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Het contrast tussen de binnen- en buitenkant valt direct op. Vooral de gevel aan de Hofvijver is zeer sober gehouden. Uitgevoerd in donker en vlak metselwerk ontbreekt hier elke decoratie. Maar het interieur getuigt van een ongekende rijkdom en allure met unieke 17de-eeuwse plafondschilderingen. De zaal imponeert alleen al door de hoogte. Het houten gewelf met de schilderingen reiken tot in de kap van het gebouw: gevat in cartouches tegen een blauwe lucht met wolken kijken allerlei personen vol interesse naar wat er beneden in de zaal gebeurt. Zij beelden verschillende nationaliteiten uit. Op de schoorsteenboezems hangen twee schilderstukken die 'De Oorlog' en 'De Vrede' verbeelden.aa

4

Fontein Binnenhof

Binnenhof

Deze praalfontein is speciaal voor het Binnenhof gemaakt. Hij is opgebouwd in Amsterdam. Tijdens de bouw van het Rijksmuseum in Amsterdam is de fontein in 1883 op het Museumplein tentoongesteld, als toonbeeld van ambachtelijk kunnen. De fontein is een geschenk van de Haagse burgerij, als dank voor de restauratie van de voorgevel van de Grafelijke Zalen (Ridderzaal). Initiatiefnemer van de schenking was Victor de Stuers, die persoonlijk een substantieel deel van de kosten van de fontein voor zijn rekening nam. De regering aarzelde om het geschenk te aanvaarden, vanwege de kosten van het water. Dit probleem werd opgelost met de bepaling dat de fontein slechts op bepaalde hoog-tijdagen zou spuiten. Pas in 1885 is de fontein op het Binnenhof geplaatst.

De fontein werd ontworpen door Pierre Cuypers, die ook verantwoordelijk was voor de genoemde restauratie van de Ridderzaal. Bij de laatste restauratie in de 2007 is de fontein weer geschilderd in de oorspronkelijke kleuren bruin en goud uit 1883. Rondom de fontein staat de tekst: 'Ter nagedachtenis van Willem II Roomsche Koning en Graaf van Holland, Begunstiger der stedelijke vrijheden, beschermder der kunst, stichter der kasteelen in 's-Gravenhage en Haarlem, geb. MCCXXVII †MCCLVI.'

5

RUITERSTANDBEELD WILLEM II

Buitenhof

Bij de ingang van het Binnenhof aan de zijde van de Hofvijver staat een bronzen ruitersstandbeeld op een bronzen voetstuk van Willem II (1772-1849). Het beeld is van beeldhouwer Antonin Mercié. Het is een replica van een beeld dat in Luxemburg op het Place Guillaume II staat dat in 1884 werd onthuld als dank voor alles wat Willem II voor het land Luxemburg had gedaan. De replica is in 1924 geplaatst.

6

MINISTERIE VAN JUSTITIE TWEDE KAMER DER STATEN GENERAAL

Toegang Lange Poten 4

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur

Het voormalig ministerie van Justitie aan het Plein is ontworpen door architect Cornelis Hendrik Peters en werd gebouwd tussen 1876 en 1883. In het gebouw zijn diverse neoklassieke elementen terug te vinden zoals zuilen en beeldengroepen. In de Handelingenkamer is veel giet- en smeedijzer verwerkt, onder meer in de galerijen en de wenteltrap.

Deze materialen konden gedurende de 19de eeuw nog niet in Nederland worden gemaakt en werden daarom vanuit Engeland naar Den Haag verscheept. De architectuur van de Handelingenkamer wordt gekenmerkt door Chinese elementen. Er zijn diverse kleine drakenkoppen in de kamer aangebracht en er is gebruik gemaakt van 'oosterse kleuren', zoals rood en groen. De decoratie werd door Peters als exotisch beschouwd en gaf het ministeriële gebouw daarmee de nodige status.

De naam van deze kamer kan misleidend zijn. In deze ruimte worden geen handelingen verricht, maar vergaderstukken opgeslagen. Handelingen zijn woordelijke verslagen van vergaderingen van de Eerste en Tweede Kamer. De oudste handelingen stammen uit 1815, het jaar dat de Tweede Kamer werd opgericht.

7

MINISTERIE VAN KOLONIËN TWEDE KAMER DER STATEN GENERAAL

Toegang Lange Poten 4

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur

Naast de Handelingenkamer kunnen bezoekers van de Tweede Kamer der Staten-Generaal ook de regentenkamer in het voormalig Ministerie van Koloniën aan het Plein bezichtigen.

Dit is het eerste ministeriegebouw dat als zodanig is ontworpen. Het werd in 1860 gebouwd door architect Willem Nicolaas Rose (1801-1877). Vanuit het ministerie werd het verkeer van ambtenaren en militairen naar de overzeese gebiedsdelen aangestuurd. Bedrijven met een internationaal werkterrein hadden contact met het ministerie en kozen Den Haag daarom als vestigingsplaats voor hun kantoren. Aan de overzijde van het Plein op huisnummer 24 ligt Sociëteit De Witte, waar in de 19de eeuw welgestelde verlofangers en repatrianten elkaar troffen om te borrelen en zakelijk te netwerken. In het ministerie is het interieur van de regentenkamer bewaard gebleven. Bij een restauratie in 1981 werd boven de deuringang de bekende uitspraak van Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) herontdekt: 'Daer can in Indië wat groots verrigt worden' (1618). In het plafond zijn wapenschilden aangebracht. Naast de schouw zijn (replica's van) de portretten van 66 opeenvolgende Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië in een lijst gevat.

8

STANDBEELD WILLEM I

Plein

In 1848 werd dit standbeeld van Willem I (Willem van Oranje, 1533-1584) naar ontwerp van beeldhouwer Louis Royer onthuld. In zijn linkerhand houdt de prins een document vast met de namen van de steden erop die in opstand kwamen tegen de Spanjaarden. Rechts naast hem staat de hond die een van de moordaanslagen op zijn baas zou hebben weten te verhinderen. Willem van Oranje voerde de lijfspreuk 'Saevis tranquillius in undis' ('Rustig te midden van de woelige baren'). Op de sokkel bevindt zich daarom een ornament met een ijsvogeltje, dat volgens de overlevering zijn nest zou hebben in een korfje dat dreef op de golven van de zee en zelfs de hevigste stormen kon weerstaan.

Louis Royer (1793-1868) was in zijn tijd de belangrijkste Nederlandse beeldhouwer. Hij werd 'hofbeeldhouwer' en portretteerde als zodanig de hele koninklijke familie in marmeren bustes. Door een oplevend historisch-nationalistisch besef werd voor vele nationale helden op staatkundig, krijgskundig of kunstzinnig gebied rond het midden van de 19de eeuw een eigen standbeeld opgericht, die vrijwel allemaal door Royer werden ontworpen.

Bij de herinrichting van het Plein is het standbeeld een kwartslag gedraaid en sindsdien kijkt de prins niet meer naar het noorden (met zijn rug naar het Binnenhof), maar naar het oosten.

9

SEBASTIAANSDOELEN

HAAGS HISTORISCH MUSEUM

Korte Vijverberg 7

Zaterdag 12.00 tot 17.00 uur

Dit monumentale pand is gebouwd in 1636 door Arent van 's-Gravesande, als clubgebouw voor het Sint Sebastiaans Schuttersgilde. De Sebastiaansschutters hadden zich in de loop van de 16de eeuw ontwikkeld van een groep handboogschutters tot een zwaar bewapende burgerwacht. Voor de bouw van de Doelen werd de grond van hun schietbanen langs de Hofvijver verkocht. Het hoekpand, ook bekend als de Nieuwe Doelen, moest een waardige tegenhanger vormen van het nabijgelegen Mauritshuis. Het pand is opgetrokken in de Hollands Classicistische stijl met aan de Hofvijver een brede bakstenen gevel met een in zandsteen uitgevoerde middenrisaliet. De 17de-eeuwse bogen en zuilen in de hal, de 18de-eeuwse stucplafonds en de monumentale trap zijn bewaard gebleven. In 1795 werd het Sebastiaans Schuttersgilde ontbonden. Sindsdien werden ondermeer de Arrondissementsrecht-bank en het Gemeentemuseum in het monumentale pand ondergebracht. Tegenwoordig is het pand in gebruik als Haags Historisch Museum.

- Te zien zijn de tentoonstelling over het Vredespaleis en topstukken uit het Haags Gemeentearchief

10

17DE-EEUWS WOONHUIS

OPEN UNIVERSITEIT NEDERLAND

Lange Houtstraat 11

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit voormalige woonhuis dateert van omstreeks 1605. In 1731 werd het pand in Lodewijk XIV-stijl verbouwd. Uit die tijd stammen de statietrap en de prachtige stookplaats in de Prins Clauszaal. Pas in 1902 is de statietrap verlengd tot de tweede verdieping. In de 18de eeuw zijn ook de stucplafonds aangepast en de luiken voor de ramen aangebracht. Het huis werd in 1937 verkocht aan het Ministerie van Oorlog. Bij de aanpassingen voor de nieuwe functie van het gebouw zijn veel stookplaatsen en stucplafonds verdwenen. In 1956 trok het Ministerie van Buitenlandse Zaken in het pand, en stelde er een werkkamer aan Prins Claus ter beschikking voor zijn werk voor Ontwikkelings-samenwerking. Nu is het pand verhuurd aan de Open Universiteit Nederland die het in gebruik heeft als studiecetrum.

- Openstelling van de Prins Clauszaal

11

DUITS-EVANGELISCHE KERK

Bleijenburg 5

Zaterdag 11.00 tot 16.00 uur

Dit neogotisch kerkgebouw uit 1860-1861 is ontworpen door H. Wentzel uit Berlijn in opdracht van de Deutsche Evangelische Gemeinde. De kerk is met de voorgevel opgenomen in de straatwand. De voorgevel eindigt als een trapgevel met pinakelbekroningen. De bakstenen toren heeft een vierkante onderbouw met op elke hoek pinakels. In de achthoekige bovenbouw zijn galmgaten opgenomen met hardstenen neogotische omlijstingen. De torenspits is voorzien van een gotisch ornament in de vorm van een bloem. De ingangspartij heeft een deur met rijk siersmeedwerk. Het portaal wordt bekroond door een driehoekig gevelelement. In de rechterzijgevel zijn drie hoge neogotische spitsboogvensters. Het interieur is in de vrij zeldzame stukadoorsgotiek uitgevoerd. De houten ribgewelven en de bladkapitelen zijn gestukadoord. De neogotische inventaris is grotendeels bewaard gebleven. Het orgel uit 1870 is vervaardigd door P. Flaes.

- 13.00 uur orgelconcert door Christian Faddegon

12

PATRICIËRSWONING

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

Prinsessegracht 23

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit tussen 1726 en 1728 gebouwde patriciërshuis kwam in 1919 in eigendom van het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs. Dit is het enige pand aan de Prinsessegracht waarvan de ingang niet in het midden is geplaatst. Zodoende heeft het op de bel-etage een dwarsgang. Het huidige beeld wordt sterk bepaald door verbouwingen in de 19de eeuw en in 1922. Het trappenhuis met rijk Lodewijk XIV-stucwerk is uit de bouwtijd. Het pand telt zeven fraaie kamers. Aan de voorkant ligt de ruime Presidentkamer met een rijk versierd plafond en een historische schouwmantel. Aan de achterkant liggen de Stevinkamer en de Conradkamer die zijn ontstaan uit de Kleine Zaal. Op de eerste verdieping bevinden zich de Molkamer met prachtig wandbespanningen en de kleinere Van Leeuwenhoekkamer en Huygenskamer. Om de bibliotheek te kunnen huisvesten werd de kap een meter hoger geplaatst. De bibliotheek biedt een schitterend uitzicht op het Malieveld en het Haagse Bos.

13

PATRICIËRSWONING

HOOFDGEBOUW ORDE VAN VRIJMETSELAREN

Prinsessegracht 27

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit in circa 1730 gebouwde pand is onderdeel van een nog vrijwel gaaf bewaard gebleven reeks van vroeg 18de-eeuwse patriciërswoningen. De linkervoorkamer is gedecoreerd in een prachtige Lodewijk XIV-stijl. De schilderijen boven de deuren en de schouw dateren uit 1750. Op het plafond in de achterkamer uit 1731 is een allegorisch taferel afgebeeld. Rond dit centrale plafondschilderstuk zijn vier monochroom uitgevoerde hoekschilderstukken aangebracht met historische of mythologische afbeeldingen. Het hoekstuk bij de toegangsdeur vanuit de overloop van het trappenhuis stelt het begin van Vergilius heldendicht Aeneïs voor. De voormalige eetkamer aan de tuinzijde heeft een Lodewijk XVI interieurafwerking met schilderijen uit 1779. Het pand was vanaf 1915 tot eind van de vorige eeuw het hoofdkwartier van het Nederlandse Rode Kruis en is nu de hoofdzetel van de Orde van Vrijmetselaren.

- Indien gewenst wordt er voorlichting gegeven over de Vrijmetselarij
- In het achterliggende koetshuis is het Cultureel Maçonniek Centrum gevestigd. Hier kunt u kennis maken met het materiële erfgoed van de Vrijmetselarij. Er is een tentoonstelling te bezichtigen over de Vrijmetselarij in het dagelijkse leven, het thema van 'de dag van de vrijmetselarij'

14

MUSEUM MEERMANNOM HUIS VAN HET BOEK

Prinsessegracht 30

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur

Zondag 11.00 tot 17.00 uur

Het in 1712 gebouwd patriciërshuis werd in 1848 - na de dood van de laatste bewoner, Baron van Westreenen - een museum voor diens collectie boeken en handschriften. Hierbij werd tevens de verzameling van zijn neef J. Meerman gevoegd. In zijn testament vermaakte hij het huis en bibliotheek aan de Staat der Nederlanden. In het testament was bepaald dat op de voorgevel van het huis duidelijk het opschrift Museum Meermanno-Westreenianum moest prijken. Op de parterre behielden de vertrekken grotendeels hun 18de-eeuwse aankleding. In 1866 werden de gang en twee vertrekken aan de achterzijde op de verdieping tot één zaal met cassetteplafond samengevoegd. Het grootste deel van de huidige inventaris dateert nog uit de 19de eeuw. De wanden van de zalen op de bel-etage zijn beplakt met 18de-eeuws handbedrukt papierbehang. De Lettertuint waarin de letters als speelobjecten functioneren is te bezichtigen.

- Zaterdag en zondag 12.00, 13.30 en 15.00 uur rondleidingen (20 minuten) tentoonstelling 'Gewapend met kennis'
- Voor kinderen op zaterdag en zondag doorlopend workshop ridderhelm maken

15

'S-GRAVENHAAGSCHE STADSRIJSCHOOL

Kazernestraat 50

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 10.00 tot 15.00 uur

Het hoekhuis bij de Stadsrijschool was oorspronkelijk een 18de-eeuws koetshuis dat bij het huis 'Huguetan' aan het Lange Voorhout hoorde en in de loop der eeuwen sterk is gewijzigd. In 1806 gaf Lodewijk Napoleon opdracht om aan dit hoekhuis een burgerrijschool te bouwen. Bij zijn vertrek schonk Lodewijk Napoleon de rijschool aan de stad. Het is het oudste manegegebouw van Nederland.

De manege zelf is een rechthoekige hoge ruimte met oorspronkelijk een houten bekapping, die in 1884 vervangen werd door een moderne ijzeren overkapping bestaande uit Polonceauspanten, een constructie waarbij de krachten van het daggewicht worden overgebracht door een netwerk van ronde ijzeren stangen. Aan de korte zijkant is een met glas afgesloten tribune in neoclassicistische-stijl nu in gebruik als kantine. Aan de lange kant zijn de stallen gesitueerd.

16

SOCIËTEIT DE VEREENIGING

Kazernestraat 38b

Zaterdag 11.00 tot 16.00 uur

Zondag 11.00 tot 15.00 uur

De sociëteit is gehuisvest in het voormalige huis Welgelegen. Het gebouw is twee jaar na de oprichting van de sociëteit in 1853 door De Vereeniging gekocht. De sociëteit kocht het complex, bestaande uit een lustplaats, huis en erf, van koning Willem I. Een grote verbouwing vond kort daarop plaats.

Voor de bouw van de sociëteitszaal in 1871 werd een aantal kleinere kamers ter plekke uitgebroken. De sociëteitszaal is rijk gedecoreerd in een eclectische stijl waarbij de wanden en het plafond bedekt zijn met ornamentale en figuratieve schilderijen.

Hoewel de zaal in 1885 helemaal opnieuw is beschilderd, tekent zich in de architectonische geleding van de wanden duidelijk de verhoging van 1885 af. De schilderijen zijn via sjablonen tussen de gemarmeerde zuilen op de muren aangebracht. Zij tonen fijnzinnig barokke voorstellingen die duidelijk op de muurdecoraties van het in 79 na Christus onder de as van de Vesuvius bedolven Pompeï zijn gebaseerd. De hal wordt gedomineerd door een rijk gesneden houten bank uit 1928.

- De afdeling Monumentenzorg en Welstand geeft hier les aan scholieren van het primaire onderwijs over monumenten en de geschiedenis van het gebouw

17

RUSTHOF

Parkstraat 41 t/m 61

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur

De Rusthof werd in 1831 gesticht door mevrouw Elisabeth Groen van Prinsterer-van den Hoop en was oorspronkelijk bestemd voor rustende hervormde minvermogende vrouwen. Het hofje oogt aan de straatkant zeer bescheiden. Achter de entree deur loopt een lange gang tussen de huizen door naar de binnentuin waarin zeer oude perenbomen groeien. Aan de overzijde van de tuin staat het gebouw (nr. 45) waar in 1842 de eerste acht woningen werden ondergebracht. Dit gebouw stond later bekend als de 'Lange Gang', vanwege de over de hele lengte van het huis lopende gang langs de achtergevel, zowel beneden als boven. In 1849 werd de Rusthof uitgebreid met een tweede blok van vier huisjes (nummers 47-53). Op nr. 43 was tot 1930 een naaischool gevestigd, deze was bestemd voor (dienst)meisjes vanaf 12 jaar. De Rusthof werd in 1986-1987 gerestaureerd. Naast noodzakelijke herstelwerkzaamheden werd ook de indeling van de meeste woningen gewijzigd. Zo werd de 'lange gang' bij de woningen gevoegd. Ook de indeling van de binnentuin werd veranderd. Langs de gevels werd de beplanting veranderd, een hek geplaatst met een beter bij het hofje passende vormgeving en paadjes met klinkerbestrating aangelegd. In vergelijking met de andere liefdadigheidshofjes vertonen de woningen onderling een grote diversiteit.

18

JACOBUS DE MEERDERE KERK

Parkstraat 65a

Zaterdag 11.00 tot 16.00 uur
Zondag 13.30 tot 16.00 uur

Deze neogotische kerk met haar 91 meter hoge toren is gebouwd door architect P.J.H. Cuypers in 1875-1878. Het is het enige bouwwerk van deze beroemde bouwmeester in Den Haag. Cuypers liet zich hier niet alleen inspireren door de vroege, klassieke Franse gotiek, maar ook door de late gotiek van het Rijnland. De kerk werd met het interieur ontworpen als 'Gesamtkunstwerk': de polychromie, de beglazing, de tegelvloeren, de heiligenbeelden en het meubilair zijn uitgevoerd naar Cuypers' inzicht door zijn atelier. De gebrandschilderde ramen en het kleurige interieur verkeren nog vrijwel in de oorspronkelijke staat en geven een goede indruk van het kerkinterieur zoals men dat ten tijde van de neogotiek als ideaal zag. Het orgel uit 1890 is gebouwd door orgelbouwer Adema uit Amsterdam. Het is later diverse keren uitgebreid door de beroemde orgelbouwer Maarschalkerweerd. In 2010 is een grootschalige restauratie van kerk en toren voltooid. Op het voorplein is de oorspronkelijke tegelmozaïek-vloer met labyrint weer teruggebracht.

- Rondleidingen
- 13.00 uur Orgelconcert
- Speciale expositie met doopjurken en kazuïfels

19

VOORMALIG WOONHUIS VAN VICTOR DE STUERS

KANTOOR STEK, VOOR STAD EN KERK

Parkstraat 32

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Victor Eugène Louis de Stuers (1843-1916) wordt gezien als de oprichter van de monumentenzorg in Nederland. Parkstraat 32 is het voormalige woonhuis van De Stuers. Hij maakte naam met een polemisch artikel, 'Holland op zijn smalst' dat in 1873 in De Gids verscheen. Daarin bekritiseerde hij de verwaarlozing van historische gebouwen en kunstvoorwerpen. Uiteindelijk leidden de inspanningen van De Stuers in de eerste helft van de 20ste eeuw tot de oprichting van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg. Dit bureau maakte een begin met een inventarisatie van het Nederlandse monumentenbestand van vóór 1850. Monumentenzorg diende bij De Stuers een ideaal: vernieuwing van kunst door reflectie op het verleden, en verheffing van het 'gewone volk'. Zijn woonhuis richtte hij in neogotische stijl in. De gotiek zag hij vanwege de daarin gehanteerde constructieve beginselen als de meest redelijke en rationele architectuur. Een kamer in het pand, met muur- en plafondschilderingen, herinnert aan De Stuers. Het art deco-meubilair is afkomstig van het voormalige Hervormd Weeshuis aan de Hoofskade. Momenteel is het van de Protestantse Diaconie en in gebruik bij de stichting Stek (voor Stad en Kerk).

20

19DE-EEUWSE VILLA

ROELEVELD SIKKES ARCHITECTS

Alexanderstraat 1

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze vrijstaande villa uit 1860 is ontworpen door Eli Saraber. De villa is omgeven door een tuin en in eclectische stijl gebouwd. Het witgepleisterde pand bestaat uit een parterre en een verdieping. De naar het water van de Mauritskade gekeerde gevel heeft een driezijdig naar voren springende middenpartij en tegen de hele breedte van de gevel een veranda voor de parterre en verdieping. De middenpartij bezit boven de kroonlijst een attiekverdieping. Het pand heeft een identieke tegenhanger aan de andere zijde van de Alexanderstraat op nummer 2. Tot 1900 werd de villa gebruikt als woning, hierna kreeg het een kantoorfunctie (bank). Hierdoor is een deel van het interieur verdwenen. De huidige gebruiker, Roeleveld-Sikkens Architects, heeft het pand van alle toevoegingen en invullingen ontdaan. De originele structuur en ornamentiek is weer zichtbaar gemaakt.

21

MONUMENT 1813

Plein 1813

Midden op Plein 1813 staat het monument waar het plein zijn naam aan dankt: het nationale gedenkteken ter herinnering aan de onafhankelijkheid en de stichting van het koninkrijk in 1813. Het monument is opgericht tussen 1863-1869 in neoclassicistische vormgeving naar ontwerp van W.C. van der Wayen Pieterszen.

Het zandstenen monument bestaat uit een rechthoekige opbouw, waartegen aan twee zijden rechthoekige en aan de overige zijden halfronde sokkels zijn geplaatst. Afgebeeld is Willem I die de eed op de grondwet aflegt. De overige heren zijn Van Hogendorp, Van der Duyn van Maasdam en Van Limburg Stirum; de mannen die Willem namens het Nederlandse volk tot soeverein vorst benoemden. Het bekronende beeld is de Nederlandse Maagd.

De oorspronkelijke beelden zijn bij de restauratie van 1956-1959 vervangen door replica's in brons. De zandstenen reliëfs tegen de sokkels stellen taferelen voor uit de bevrijdingsdagen in 1813. Onder het beeld van de Nederlandse Maagd zijn de wapens van Oranje en de toenmalige negen provincies aangebracht. Het gedenkteken staat op een bordes met trappen.

22

KLOOSTERKERK

Lange Voorhout 2

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze laatgotische kerk uit 1400 bestaat in zijn hoofdstructuur uit twee haaks op de Parkstraat staande schepen: een noordelijk schip met naar het oosten een vijfhoekige koorsluiting, en een zuidelijk schip met in het oosten een rechthoekige koorsluiting (de Apostelkapel). Onder de koorsluiting van het noordelijke schip is een crypte. Aan de zijde van het Lange Voorhout bevinden zich drie even hoge dwarskapellen en een koor. Deze dwarskapellen zijn omstreeks 1540 toegevoegd. De kerk diende vóór de Reformatie als kloosterkerk voor de dominicaner paters. In 1588 werd de kerk een paardenstal en in 1589 werden de kerk en het koor ingericht als kanongietijerij voor de Staten van Holland en West-Friesland. De kerk diende toen ook als opslagplaats voor munitie. In 1617 werd een deel van het gebouw door de contra-remonstranten weer in gebruik genomen als kerk. In een kapel bij het koor bevinden zich een gebrandschilderd Apostelraam van de Haagse glazenier L. Asperslagh en een mozaïek van J. Thorn Prikker met een voorstelling van het Laatste Avondmaal uit 1925.

- Muziek (orgel, viool en zang)
- Er worden liturgische rondleidingen gegeven

23

HET PAGESHUIS

Lange Voorhout 6

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het Pageshuis, één van de weinige huizen in Den Haag met een trapgevel, is in 1610 gebouwd als ambtswoning voor de meester-geschtgietier van de kanongietijerij die toen nog in de ernaast gelegen Kloosterkerk gevestigd was. In 1747 deden de stadhouderlijke pages hun intrede. Zij woonden er en kregen er hun opleiding. Pages waren jongens uit de adel die gelegenheid kregen zich te bekwamen in verschillende vakken zoals aardrijkskunde, geschiedenis en schrijven. Zij kregen daarnaast ook les in schermen, dansen en tekenen. Als tegenprestatie verleenden zij de Stadhouder allerlei diensten zoals het escorteren bij ceremonies. Eind 18de eeuw werd het pand uitgebreid met een poort en een poortkamer. In 1851 besloot koning Willem III geen nieuwe pages meer aan te nemen. In 1876 stelde de koning het Pageshuis ter beschikking als het hoofdkwartier van het Nederlandse Rode Kruis. Toen Prins Hendrik in 1908 voorzitter werd gaf hij al gauw te kennen dat het oude pand opgeknapt moest worden. In 1912 onderging het een restauratie waarbij onder meer een vergaderzaal in historiserende stijl werd ingebracht. De glas-inlood-ramen bevatten gebrandschilderde medaillons met de acht kwartierwapens van de overgrootouders van Koningin Wilhelmina.

- Elk half uur rondleidingen

24

ALGEMENE REKENKAMER

Lange Voorhout 8

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur

De eerste Hollandse Rekenkamer werd in 1447 opgericht in Den Haag. Deze bestond uit twee rekenmeesters en een auditeur.

Vanaf 1868 is het kantoor van de Algemene Rekenkamer gevestigd op het Lange Voorhout 8 in een complex gebouwen waarvan de oorsprong teruggaat tot de 14de eeuw. Tot en met de eerste verdieping dateert de voorgevel uit de 17de eeuw. De rest van de gevel stamt uit de 18de eeuw. Na verschillende uitbreidingen werd in 1997 een gebouw toegevoegd, naar een ontwerp van Aldo van Eyck. Dit was zijn laatste project. Deze nieuwbouw is vanaf het Lange Voorhout niet te zien, wel vanaf de Kazernestraat.

De Algemene Rekenkamer kijkt of de Rijksoverheid en de daarmee verbonden instellingen rechtmatig, doelmatig, doeltreffend en integer functioneren.

- Rondleidingen met aandacht voor architectuur, historie en de werkzaamheden van de Rekenkamer. De rondleidingen beginnen elk kwartier (laatste om 15.30 uur). Collegeleden van de Algemene Rekenkamer zijn aanwezig
- Voor kinderen is er een speciale speurtocht door het gebouw
- Het gebouw is ook te bereiken via een tussenstop van rondvaartboot de Willemsvaart

25

HUIS HUGUËTAN

HOGES RAAD DER NEDERLANDEN

Lange Voorhout 34

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het pand is oorspronkelijk gebouwd in 1734 als stadspaleis voor de zeer gefortuneerde Adrienne-Marguerite Huguëtan naar ontwerp van Daniël Marot in Lodewijk XIV-stijl. In 1761 werd het pand uitgebreid door Pieter de Swart. Het beeldhouwwerk aan de gevel is van de Antwerpenaar Pieter Bourscheit. Het zeldzame interieur is grotendeels nog 18de-eeuws met tal van stucplafonds, schouwen en wandafwerkingen naar ontwerp van Daniël Marot. De decoraties in het trappenhuis zijn uitgevoerd door de Italiaanse stukadoors M. Chiesa en C. Castoldi. In die tijd waren er geen Nederlandse vaklui die dergelijk stucwerk op zo'n fraaie wijze konden maken. Vroeger liep de tuin door tot aan de Noordersingel (de huidige Mauritskade). Koning Willem I heeft tijdelijk in dit huis gewoond na zijn aankomst in Nederland in 1813, in afwachting van de renovatie van Paleis Noordeinde. Hij verhuisde in 1815, maar de kroonprins, de latere Koning Willem II woonde hier nog twee jaar met zijn Russische vrouw Anna Paulowna. Van 1819 tot 1982 was hier de Koninklijke Bibliotheek gehuisvest. Daarna werd het gebouw grondig gerenoveerd en de nieuwbouw aan de achterzijde gerealiseerd. Sinds 1988 is de Hoges Raad der Nederlanden in het Huis Huguëtan gevestigd.

26

BEELDEN BIJ DE HOGES RAAD

Kazernestraat

Voor de nieuwbouw van de Hoges Raad staan 6 standbeelden uit de jaren 30 van de vorige eeuw. Het zijn 17de- en 18de-eeuwse rechtsgeleerden: Cornelis van Bijkershoek, Hugo de Groot, Ulrik Huber, Joan Melchior Kemper, Simon van Leeuwen en Johannes Voet.

Tot 1988 stonden de standbeelden op het Plein bij het oude gebouw van de Hoges Raad (nu staat hier de nieuwbouw van de Tweede Kamer). Bremer wilde deze beelden in marmer laten uitvoeren. Een zeer bijzondere keus, omdat in Nederland geen traditie van marmeren beelden was. Uiteindelijk besloot Bremer toch bronzen beelden te laten maken. Deze werden door de beeldhouwers A.P. Termote, F.J. van Hall, J. Polet, H.L. Krop, M.S. Andriessen en L.O. Wenckebach gemaakt.

27

PULCHRI STUDIO

Lange Voorhout 15

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur

Zondag 11.00 tot 17.00 uur

Dit voormalige woonhuis bestaat uit meerdere panden die in de 17de- en 18de eeuw zijn samengevoegd en uitgebreid. Rond 1760 werd op de begane grond de balzaal toegevoegd, rijk versierd in Louis IV-stijl (rococo). Het is één van de grootste 18de-eeuwse zalen in een Nederlands woonhuis. De antichambre tussen entreehal en balzaal heeft een moeder- en kinderbinnenplafond uit de 17de eeuw. In 1896 vestigde het Schilderkundig Genootschap Pulchri zich in het pand. Tegelijkertijd werd het achterliggende perceel met een koetshuis en stallen aan de Hoges Nieuwstraat aangekocht. Deze bebouwing werd afgebroken om plaats te maken voor een tentoonstellingsgebouw. In de nieuwbouw, die met de bestaande bouw werd geïntegreerd door middel van een verbindingsgang met trappenhuis, waren oorspronkelijk vier kunstzalen ondergebracht. Tijdens een verbouwing in 1914 zijn twee zalen gekoppeld tot één ruimte (de zogeheten vierkante zaal).

- Er zijn zeven galerieën, waarin een pluriform kunst-aanbod wordt getoond van beelden, schilderijen, tekeningen, video's, mode etc.
- Vanaf 13.00 uur worden er doorlopend korte rondleidingen aangeboden

28

GEDENKTEKEN KONINGIN EMMA

Lange Voorhout tegenover 82

Dit gedenkteken voor koningin Emma bestaat uit een stenen muur met daarvoor een houten bank op een verhoging. Het ontwerp is van architect Jan Wils. De gedenkbank is in 1938 aangeboden door de Orde van Vrijmetselaren. Jan Wils was sinds 1929 lid van de vrijmetselaarsloge L'Union Frédéric in Den Haag en mocht een voorstel indienen. Hij won in 1935 de prijsvraag voor het gedenkteken. In de Tweede Wereldoorlog ging de bank door de bombardementen verloren. In 1959 werd de gedenkbank opnieuw opgebouwd. Koningin Emma (1858-1934) was de tweede echtgenote van koning Willem III en trad na de dood van haar man in 1890 op als koningin-regentes der Nederlanden, totdat hun dochter prinses Wilhelmina in 1898 oud genoeg was om de troon te bestijgen. Als regentes was ze in feite het eerste vrouwelijke staatshoofd van Nederland. Paleis Lange Voorhout was haar winterpaleis.

29

MONUMENT SAXEN-WEIMAR

Lange Voorhout tegenover nr. 100

Dit vrijstaande gedenkteken uit 1866 is opgericht voor de hertog van Saxen-Weimar. Het is opgetrokken in neoclassicistische stijl. Karel Bernard Hertog van Saxen-Weimar (1792-1862), schoonvader van prins Hendrik de Zeevaarder. Hij werd in 1848 commandant van het leger in Nederlands-Indië.

Voor het ontwerp waren de architect H.P. Vogel en de schilder-beeldhouwer J.Ph. Koelman verantwoordelijk. Het monument bestaat uit een acht-hoekig piëdestal en een achthoekige zuil, beide van grauwe Udelfanger steen. De zuil wordt bekroond door een bronzen wapentrofee. Het medaillon met beeltenis van de hertog en profiel, de kransen van laurier- en eikenbladeren en het wapenschild, alle boven het voetstuk gesitueerd, zijn eveneens in brons gegoten. Het gedenkteken staat op een hardstenen plateau, waarlangs achtkantige paaltjes met smeedijzeren kettingen.

30

WOONHUIS VAN PIETER DE SWART

CORNELIS KRUSEMAN STICHTING

Lange Vijverberg 16

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De voorgevel van dit voormalige woonhuis maakt deel uit van het in 1755/1757 gebouwde ensemble Lange Vijverberg 14 tot en met 16, naar ontwerp van Pieter de Swart. Het complex in rococostijl bestaat uit een breed midden pand (nr. 15), geflankeerd door twee smallere panden (nrs. 14 en 16), die als hoekpaviljoens iets naar voren springen ten opzichte van het representatieve middenpand. De gevels stralen een voorname soberheid uit, die kenmerkend is voor de stijl van Pieter de Swart. Ondanks ingrijpende verbouwingen zijn van het 18de-eeuwse woonhuis belangrijke delen bewaard gebleven. De vestibule bezit authenticiteit stucwerk in de wandnissen, met voorstellingen van de vier jaargetijden.

Het trappenhuis bezit nog geheel zijn oorspronkelijke eikenhouten 18de-eeuwse trap in rococostijl. Het trappenhuis van nummer 16 heeft nog de oorspronkelijke daglichttoetreding via een 54-ruits-schuif-venster met een omlijsting van verfijnd rococostucwerk. Op Hoge Nieuwstraat 29 is het voormalige koetshuis van dit pand te vinden. Op dit moment is de collectie van de Cornelis Kruseman - J.M.C. Ising Stichting in het pand gehuisvest. Cornelis Kruseman was een gevierd portretschilder uit de 19de eeuw.

31

STANDBEELD JOHAN VAN OLDENBARNEVELT

Lange Vijverberg

Dit bronzen standbeeld van Johan van Oldenbarnevelt (1574-1618) is meer dan 2 meter hoog. De eerste plannen voor de oprichting van een standbeeld voor Van Oldenbarnevelt dateren al vanaf 1919. In 1936 kreeg L.O. Wenckebach de opdracht om het beeld te ontwerpen dat uiteindelijk ook gerealiseerd zou worden. Hoewel het ontwerp al voor de Tweede Wereldoorlog gereed was, werd deze pas na de bevrijding uitgevoerd. Het standbeeld werd onthuld in 1954. Johan van Oldenbarnevelt was een geliefd staatsman tijdens de 80-jarige oorlog. Hij was raadspensionaris in Den Haag, en als zodanig samen met de Stadhouder (Prins Maurits van Oranje) de machtigste man van de Republiek. Van Oldenbarnevelt woonde aan de Kneuterdijk. In 1619 werd hij beschuldigd van landverraad en geëxecuteerd.

32

NEDERLANDSCHE HANDELSMAATSCHAPPIJ

RAAD VOOR DE RECHTSPRAAK

Kneuterdijk 1

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het forse hoekpand is tussen 1920-1924 gebouwd als kantoor voor de Nederlandsche Handelsmaatschappij. Het ontwerp van het in neorenaissancestijl uitgevoerde gebouw is van de gebroeders M.A. en J. van Nieukerken, die teruggrepen naar traditionele bouwstijlen en zorgvuldige detaillering. Het interieur bevat onder meer een vestibule met trap en een imposante lokethal, alles uitgevoerd in marmer en kostbare houtsoorten in neo-Lodewijk XIV-stijl. In de hal is de marmeren vloer in het midden deels vervangen door een beloopbare glazen plaat. Marmer is ook toegepast voor de onderste delen van de pijlers en de zuilen met hun Corinthische kapitelen rond de lokethal. De wanden zijn witgepleisterd en het stucwerk vertoont neo-Lodewijk XIV kenmerken. Bij de ingang bevindt zich een diensttrappenhuis van gelijkwaardige hoge kwaliteit. Het pand geeft een goed beeld van de rijke uitmonstering van een kantoor uit die tijd. Tussen 2001 en 2003 werd het gebouw ingrijpend verbouwd, met rigoureuze aanpassingen, om het geschikt te maken voor de huisvesting van de Raad voor de Rechtspraak, de belangenbehartiger en vertegenwoordiger van de Nederlandse rechtbanken.

- Alleen de grote hal en -1 zijn toegankelijk

33

PALEIS VAN WASSENAER-OB DAM

RAAD VAN STATE

Kneuterdijk 20

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het paleis is tussen 1720 en 1730 gebouwd als woning voor de adellijke familie Van Wassenaer-Obdam naar ontwerp van Daniël Marot in Lodewijk XIV stijl. In 1816 is het aangekocht door Koning Willem I voor zijn zoon, de latere Koning Willem II. Deze liet neo-classicistische elementen in het paleisje aanbrengen en breidde het uit met de Balzaal en de Gotische zaal. Het paleis maakt deel uit van het complex van de Raad van State. Recentelijk zijn de gebouwen gerestaureerd en verbouwd. Ook het interieur van het paleis heeft een flinke opknappbeurt gekregen. Het architectenbureau Merckx+Girod heeft daarbij de kracht van het historische gebouw behouden, zonder terug te deinken voor een eigentijdse interpretatie.

- Rondleidingen waarbij u o.a. de moderne zittingszalen kunt bekijken
- In de Gotische zaal zal Jos van der Kooy concerten op het originele Bätzorgel ten gehore brengen. Ook zijn er optredens van studenten van het Koninklijk Conservatorium
- Doorlopende voorstelling van de film Den Haag, Sporen van Oranje
- U kunt een nagespeelde rechtszitting bijwonen en deelnemen aan een interactieve presentatie over de adviserende taak van de Raad van State

34

GEDENKMONUMENT JOHAN DE WITT

Plaats

Dit bronzen standbeeld van de raadspensionaris Johan de Witt (1625-1672) staat op een Beiersgrijs granieten voetstuk (totale hoogte 3.40 meter). Het beeld is vervaardigd door Fré Jeltsema en in 1918 onthuld door de toenmalige minister-president P.W.A. Cort van der Linden. Het beeld staat aan de overzijde van het Groene Zoodje, waar Johan en zijn broer Cornelis in 1672 zijn gelyncht.

De Witt houdt zijn rechterarm strak naar beneden, waarbij ook zijn wijs- en middelvinger evenwijdig gestrekt zijn. Naar alle waarschijnlijkheid wordt zijn succes met de Vrede van Breda in 1667 uitgebeeld en niet - zoals vaak gedacht wordt - dat hij de plek aanwijst waar hij vermoord werd. In zijn linkerhand houdt hij een document vast dat wellicht het verdrag voorstelt.

35

MUSEUM DE GEVANGENPOORT

Buitenhof 33

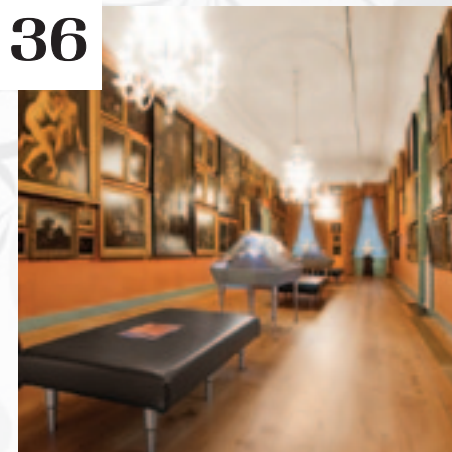
Zaterdag 12.00 tot 17.00 uur

Zondag 12.00 tot 17.00 uur

De Gevangenpoort is een van de weinige middeleeuwse gevangenissen in Nederland die gaaf bewaard is gebleven. Sinds 1882 is de Gevangenpoort ingericht als museum met oude straf- en folterwerktuigen. In 2010 is een uitgebreide restauratie en verbouwing voltooid. Hierbij is het exterieur opgeknapt en een gemeenschappelijke entree ruimte gerealiseerd met het naastgelegen museum Galerij Prins Willem V. De kleur van ramen, kozijnen en luiken is gekozen op basis van onderzoek naar het historische kleurgebruik. Binnen in het gebouw overheerst het hout. De onbewerkte eikenhouten vloeren en wanden geven het interieur een sobere en middeleeuwse uitstraling.

- Het museum stelt op zaterdag en op zondag 50 gratis toegangskaartjes beschikbaar (incl. rondleiding). Vanaf 3 september zijn de gratis kaartjes op te halen aan de kassa van de Gevangenpoort
- Een bezoek aan de Gevangenpoort is niet geschikt voor kinderen onder de acht jaar en voor rolstoelgebruikers
- Entreprijs €7,50, kinderen t/m 12 jaar €5,50

36

GALERIJ PRINS WILLEM V

Buitenhof 34 en 35

Zaterdag 12.00 tot 17.00 uur

Zondag 12.00 tot 17.00 uur

Deze schilderijengalerij is gebouwd in opdracht van stadhouder prins Willem V. Het pand is in 1773 ontstaan uit de samenvoeging van twee oudere huisjes. Op de begane grond is een vroegere inrijpoort voor koetsen nog in de gevel aanwezig. Op de tweede verdieping bevindt zich de schilderijen galerijzaal. Deze zaal in Lodewijk XVI-stijl heeft een stucplafond van Johannes van Gorcum. In deze galerij bracht Willem V de belangrijkste schilderijen van zijn eigen collectie onder. Ten tijde van de Bataafse Republiek zijn veel schilderijen afgevoerd naar Parijs. In 1815 kwamen de meeste schilderijen terug. Het gebouw is in de tussentijd in gebruik geweest als scherm school. In 1816 schonk koning Willem I een groot aantal werken aan de Nederlandse staat. In 1822 verhuisde veel schilderijen naar het Mauritshuis, toen Koninklijk Kabinet geheten. In 1977 is de galerij als museum heropend. Een uit verschillende musea bijeengebrachte verzameling schilderijen is naar de mode en de smaak van die tijd opgehangen, de zogenaamde Sint Petersburgse opstelling die gebruikelijk was in de 18de eeuw; bijna iedere vierkante meter is benut. Er hangen ca 150 werken, waaronder schilderijen van Rembrandt, Jan Steen, Gerard de Lairese en Peter Paul Rubens.

37

GEDENKMONUMENT PRINS WILLEM I

Noordeinde tegenover het paleis

Dit ruitersstandbeeld van prins Willem I (ook bekend als Willem van Oranje 1533-1584) in wapenuitrusting is in brons uitgevoerd naar ontwerp van Alfred Emilien die onder Napoleon, directeur van het Louvre was. Eind 1841 gaf koning Willem II beeldhouwer Louis Royer de opdracht een standbeeld op te richten voor Willem I. Het zou een staand of zittend beeld moeten worden, maar geen ruitersstandbeeld. De Franse beeldhouwer had echter op eigen initiatief een ruitersstandbeeld van Willem I ontworpen. De koning was zo onder de indruk dat hij besloot dit beeld te laten uitvoeren. De onthulling van het beeld vond plaats in 1845. Het beeld staat op een bronzen sokkel, waarop de namen van de provincies vermeld zijn. Het gedenkteken ondervond veel kritiek. Het ruitersstandbeeld is een vorm van een heersersportret dat nadrukkelijk de verheven positie van de heerser, letterlijk en figuurlijk boven het volk tronend, symboliseert. Een dergelijke persoonsverheerlijking past niet goed in de Nederlandse traditie. Het standbeeld van Louis Royer werd uiteindelijk ook uitgevoerd en in 1848 onthuld op het Plein. In de 20ste eeuw is het ruitersstandbeeld 180 graden gedraaid, zodat Willem naar het paleis Noordeinde gekeerd staat.

38

MONUMENT KONINGIN WILHELMINA

Noordeinde / Paleisstraat

Dit monument uit 1987 ter nagedachtenis aan koningin Wilhelmina staat schuin tegenover Paleis Noordeinde. Het beeld is van Charlotte van Pallandt en is een kopie in brons van het stenen standbeeld van koningin Wilhelmina dat zich in Rotterdam bevindt. Van Pallandt had het beeld oorspronkelijk in brons bedoeld, maar de gemeente Rotterdam prefereerde een stenen monument. Het Haagse beeld werd gegoten naar het oorspronkelijke gipsmodel. Het beeld staat voor een driehoekige muur met daarop het opschrift 'Eenzaam maar niet alleen', naar de titel van de autobiografie van de vorstin. Het monument roept het beeld op van de onverzettelijke koningin in oorlogstijd. Voor het monument is op het ronde plein een kompas aangebracht.

39

DOOPSGEZINDE KERK

Paleisstraat 8

Zaterdag 11.00 tot 16.00 uur

Deze kerk is gebouwd in 1885-1886 naar ontwerp van architect K. Stoffels in neoromaanse-stijl. De vensters hebben ronde bogen; het gebogen houten plafond is een bijzonderheid. In 1964 werd de kerk verbouwd door de architect Sjoerd Schamhart. Door aanbouw van extra ruimten werd het gebouw vergroot. Bij de restauratie in 2002 werden weer kerkdeuren geplaatst in de eerder dichtgemetselde hoofdingang. Door de goede akoestiek wordt de kerkzaal veelvuldig gebruikt door muziekgezelschappen voor het geven van concerten. De kerk is een zeldzaam voorbeeld van deze neoromaanse-stijl in de kerkelijke bouwkunst.

40

18DE-EEUWS WINKEL-WOONHUIS

ANTIQUAIR S. VAN LEEUWEN

Noordeinde 164

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur

Dit grote winkel-woonpand met voor- en achterhuis dateert uit 18de eeuw. De opvallende houten winkelpui in Art Nouveau-stijl is rond 1900 toegevoegd. Het portiek bevat een kleurig tegeltableau. De tuinkamer heeft een Empire stucplafond en marmeren schouw. In het 18de-eeuwse achterhuis is een oude keuken bewaard gebleven, met pomp, aanrecht, kasten, betimmering en tegels. Van 1717 tot zijn dood in 1752 woonde en werkte hier de beroemde hof-architect Daniël Marot. In de prachtige tuin staat een oude bruine beuk van ruim 200 jaar oud. Het is de dikste boom in Den Haag. In 1923 liet Louis Couperus zich hier samen met zijn hond fotograferen. Hij beschreef deze tuin in zijn novellen, die daarom ook wel de Couperustuin wordt genoemd.

- Alleen de begane grond en de tuin zijn toegankelijk

41

WAALS HERVORMDE GEMEENTE

Noordeinde 25

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De Waals-Hervormde Gemeente heeft een lange geschiedenis achter de rug. Al sinds 1591 hield zij haar diensten in de oude kapel van Maria ten Hove op het Binnenhof. Toen Lodewijk Napoleon in 1806 het Binnenhof als residentie in gebruik nam, moest de kapel voor de katholieke eredienst worden ingericht en kregen de Waals-Hervormden een bijdrage voor de bouw van een nieuwe kerk aan het Noordeinde. Het sobere gebouw is een zaalkerk met rondboogramen en een gestukadoord koefplafond. De herenbanken en preekstoel met doophek dateren uit de bouwtijd. Het orgel is in 1885 gebouwd door de beroemde Parijse orgelbouwer Aristide Cavallé-Coll.

• Muziek

42

OUDE MANNENHUIS STICHTING NOODOPVANG

HAAGLANDEN

Oude Molstraat 25

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het Oude Mannenhuis werd in 1772 gebouwd. Jacob van Beieren van Schagen liet zijn geld na voor een 'armen fundatie' waarmee de bouw gefinancierd kon worden. Net als bij de liefdadigheidshofjes voor vrouwen stonden regenten aan het hoofd van oude mannenhuizen. De regenten-kamer is een fraaie ruimte die bijna geheel uit de bouwtijd dateert. Drie wanden zijn geheel voorzien van geschilderd behang met landschappelijke taferelen. De kamer heeft een doorlopende lambrisering. Aan de raanzijde bevinden zich twee vensters met binnenluikkasten. De wand tegenover de raampartij bevat een privaat metv poepdoos, bereikbaar via een in het geschilderd behang opgenomen verborgen deur. Tot 1980 heeft het gebouw als oude mannenhuis gefunctioneerd. De mannen woonden in de kleine kamers langs de gang. Inmiddels zijn de kamertjes gemoderniseerd op één na. Die ene kamer heeft de Stichting Noodopvang Haaglanden (de huidige eigenaar) zoveel mogelijk in zijn oorspronkelijke staat hersteld. Overal in het gebouw ervaart u de sfeer van voorbije eeuwen, zoals de marmeren gangen en oude baksteen gevels rondom de binnentuin. De afgelopen jaren is het hele complex gerestaureerd.

43

WILLIBRORDUSHUIS KAPEL ZUSTERS DER LIEFDE

Oude Molstraat 35

Zaterdag 13.00 tot 17.00 uur

Dit omvangrijke complex strekt zich uit tot en met nummer 37. Gedeeltelijk dateert het uit de 17de eeuw, maar in de loop van de eeuwen werd het complex steeds veranderd. Hoogtepunt is een fraaie kapel uit 1928, ontworpen door Jos Duynstee. Deze kapel is met haar gebrandschilderde ramen, muurschilderingen en beelden een goed voorbeeld van verzorgde kloosterarchitectuur uit de periode tussen de beide wereldoorlogen. Het bedevaartaltaar uit 1908 toont in het middenaltaar de Piëta, geflankeerd door rechts de boodschap van de Aartsengel Gabriël aan Maria en links het bezoek van Maria aan Elisabeth.

Op de rechter zij-vleugel is een afbeelding te zien van de ontkleding en geseling van Christus en links een scène van de bespotteling en de kroning met de doornenkroon. Op elk van de kleppen boven de zijvleugels is een engel te zien met uitgespreide vleugels. De engel rechts houdt het wapen van Den Haag vast en de engel links het wapen van Kevelaer. De onderbouw van het middendeel heeft het Latijnse opschrift 'Mijn smart is zo groot als de zee'.

44

OUD-KATHOLIEKE KERK H.H. JACOBUS EN AUGUSTINUS

Juffrouw Idastraat 7

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze oorspronkelijk schuilkerk heeft een voor Nederland uitzonderlijk rijk stucwerkinterieur uit 1722. De hele kerk wordt overwelfd door een koefplafond van stucwerk. In het middenveld is de hemelvaart van Christus afgebeeld. Hij wordt omgeven door zijn twaalf apostelen. Boven de altaaruimte zijn symbolische voorstellingen in stuc aangebracht die verwijzen naar de liturgie en de kerkmuziek. Het ontwerp is in de stijl van Daniël Marot. In het barokke hoogaltaar bevindt zich een schilderstuk van de Haagse schilder Mattheus Terwesten, voorstellende de Verheerlijking van Christus op de berg Tabor. De schitterende preekstoel, de communiebank, het marmeren doopvont en het wijwaterbekken bij de ingangen zijn vervaardigd door Marots leerling Jan Baptist Xavery. Het orgel uit 1726 is gemaakt door de befaamde orgelbouwer Rudolph Garrels.

- Prachtige 18de-eeuwse gewaden en bisschopsportretten
- 14.00 uur: Orgelconcert
- 15.00 uur: Koorzang van kamerkoor Chavanon met Vespers van Rachmaninoff en andere religieuze werken van onder andere Purcell, Vaughan Williams en Saint-Saëns
- 16.30 uur: Gezongen Vespers

45

NUTSSPAARBANK

HET NUTSHUIS

Rivierismarkt 4 en 5

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het pand op de hoek van de Rivierismarkt-Jan Hendrikstraat is als bankgebouw voor de Nutsspaarbank in 1919-1921 gebouwd naar ontwerp van de architecten S. de Clercq en E.F. Ehnle in een historiserende op de Hollandse Renaissance en de 'Um 1800-beweging' geïnspireerde architectuur. In het interieur zijn nog vele oorspronkelijke details bewaard gebleven. De hoofdstructuur van de centrale hal met omliggende ruimten is nog intact. Op de eerste verdieping bevindt zich de voormalige commissarissenzaal. Ook de kluis in de kelder is te bezichtigen. Op de overgang tussen de twee panden is nog een bouwspoor in de vorm van een historisch muurdeel bewaard gebleven. Op het dak is boven de nok tussen de twee schoorstenen een ijzeren bord geplaatst met de tekst '1818 Hoofdkantoor Nutsspaarbank 1921'.

Het Nutshuis is met veel aandacht voor duurzame materialen verbouwd tot multifunctioneel kantoorgebouw. Het biedt onderdak aan sociaal-maatschappelijke en culturele functies die activiteiten voor de Haagse samenleving organiseren. De markante toren aan de Torenstraat werd bij deze werkzaamheden herbouwd. De monumentale hal is twee keer zo hoog geworden en vormt het hart van het gebouw. De centrale kluis wordt nu gebruikt als filmkluis.

46

HEILIGE TERESIA VAN AVILA

Westeinde 12

Zaterdag 12.00 tot 17.00 uur

Op deze plek stond eerst de kapel uit 1649 van de Spaanse legatie. Deze zogenaamde Waterstaatskerk heeft hoge Ionische zuilen en gestukadoorde houten kruisgewelven in het schip. De gepleisterde neoclassicistische voorgevel heeft een voor Nederlandse begrippen ongewone opbouw en is duidelijk meer verwant aan kerkfrontons uit de mediterrane landen. In de nissen zijn beelden geplaatst. De oorspronkelijke inventaris in neobarokke stijl is nog aanwezig. Daartoe behoren onder meer: het hoogaltaar uit 1841 met beelden van Maria en Teresia, twee engelenbeelden in stucwerk boven het hoogaltaar, een rijk gesneden preekstoel uit 1848 met beeldengroep onder de kuip, voorstellend 'Laat de kinderen tot mij komen' en een reeks gebrandschilderde ramen in grisailleglas. De kerk is gebouwd in 1839-1841 naar ontwerp van T.F. Suys in neoclassicistische stijl, met voorstellingen van de twaalf apostelen.

47

HOOFTSHOFJE

Assendelftstraat 53-89

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Het hofje is in 1754-1756 gebouwd uit een legaat van mevrouw Angenis Hooft. Het terrein waarop het hofje werd gesticht maakte deel uit van een grote kruidentuin die door groot plantenliefhebber Simon de Beaumont, secretaris van de Staten van Holland, was aangelegd. Het hofje bestaat uit drie vleugels om een binnenhof. De regentenkamer is tijdens de laatste restauratie in oude luister teruggebracht. Het stucplafond in een laat-Lodewijk XIV-stijl, de fraai geprofileerde deuren, luiken en lambriseringen en de schouw met marmeren schoorsteenmantel verlenen de kamer een bijzondere allure. Boven de schouw bevindt zich een schilderstuk met de voorstelling 'Laat de kinderen tot mij komen'. Boven de toegangspoort, die opvalt door een sierlijk gesneden kuifstuk in rococostijl, is het hoofd van Angenis Hooft afgebeeld, geflankeerd door het wapen en de achternaam van de eerste regenten. De tuin werd opnieuw aangelegd, in een formele stijl met strakke belijningen en laag blijvende planten. Het hofje wordt aan de achterzijde door een muur beëindigd, maar houdt daar nog niet op. Achter de muur ligt nog een tweede tuin, bereikbaar via een poortje.

48

STADSKLOOSTER DEN HAAG

Westeinde 101

Zaterdag van 13.00 tot 16.00 uur

Eind 18de eeuw heeft zich aan het Westeinde het landgoed Swanesteyn van de familie Van Oosthuysen ontwikkeld. Het bezit bestaat uit een statig herenhuis, bijgebouwen en een grote tuin. De in 1846 opgerichte Vincentius Vereniging, die zich inzet voor de sociale en godsdienstige behoeften van de arbeidersklasse, komt in 1848 in het bezit van het landgoed. In 1849 wordt in de opstallen de eerste katholieke school van Den Haag geopend. Vanaf 1861 verzorgen de Broeders van Maastricht de onderwijsinhoudelijke taken. Ze nemen hun intrek in het landhuis dat vanaf dat moment als klooster in gebruik genomen wordt. De grote tuin van het landgoed wordt in de opvolgende jaren bebouwd met scholen. Een resterend gedeelte van de tuin vormt de oorsprong van de huidige kloostertuin. De nu nog bestaande vleugel met de diverse kloosterruimten waaronder de kapel op de eerste verdieping dateert uit de periode rond 1877. De latere aanbouw, de huidige R.K. basisschool St. Carolus is uit de periode 1890-1900. Het klooster in zijn huidige vorm en inrichting is van 1924. In de kloostertuin werden in de Hongerwinter van 1944 de bomen omgezaagd. De huidige inrichting is het resultaat van herstel rond 1950. De oude kas is ook van ver voor 1950. Het in deze tuin aanwezige prieel is van 1886.

• Alleen de begane grond en de tuin zijn toegankelijk

49

HOFJE VAN NIEUWKOOP

Warmoezierstraat 44-206

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit is één van de grootste hofjes in ons land en werd in 1662 gebouwd naar een ontwerp van bouw-meester Pieter Post. Het door hem ontworpen hofje is een uitgestrekt, rechthoekig complex met aan de lange zijden woonhuizen en aan de korte zijden het poortgebouw aan de Prinsegracht en het regentenhuis aan de andere kant. Op de vier hoeken van het hofje staan verhoogde paviljoens. Het poortgebouw is aan de Prinsegrachtzijde rijk voorzien van beeldhouwwerk. Twee halfzuilen dragen een hoofdgestel waarop twee putti (engeltjes) staan. Deze dragen een spandoek met het opschrift 'Hofje van Nieuwkoop'. Daarboven zijn nog meer engeltjes te vinden: twee houden een cartouche vast, waarin de wapens van bouwheer De Bruijn van Buijtenwech en zijn vrouw zijn geschilderd. De forse maat van de woonhuizen aan de lange zijden is goed in verhouding met de uitgestrektheid van het omsloten binnenterrein. Aan een grootscheepse restauratie van het hofje, tussen 1970 en 1983, is het huidige 17de-eeuwse aanzien te danken. Aan de oude indeling van de huisjes is niet veel veranderd; wel is het wooncomfort verbeterd.

Pieter Post had het binnenterrein ingericht met bleekveldjes en sier- en nuttuinen en voorzien van een recht padenkruis. De tuinaanleg is bij de restauratie van het hofje zoveel mogelijk in de 17de-eeuwse geometrische tuinstijl teruggebracht.

50

HOF VAN WOUW

Lange Beestenmarkt 49-85

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit hofje, gesticht in 1647 door Cornelia van Wouw voor de huisvesting van alleenstaande vrouwen, behoort thans tot één van de mooiste en meest authentieke Haagse Hofjes. Het bestaat uit achttien huisjes rond een binnenplaats. In het midden van de muur aan de straatzijde bevindt zich een fraaie poort die iets hoger dan de muur is en bekroond wordt door een gouden dennenappel, het symbool van gastvrijheid. Een plaquette aan de buitenkant van de poort vermeldt: 'Hof van Wouw' en het jaartal 1647. Daarboven is de vrolijk gekleurde zwaan te zien. De zwaan heeft een gouden bandje om zijn nek als teken dat de familie het recht had om zwanen te houden. Blickvanger is de pomp in het midden van de tuin die ook gesierd is met de zwaan. Het hofje biedt nog een verrassing: door een smal gangetje tussen de huisjes aan de achterzijde komt men in een tweede tuin, die nu de 'Tuin der Hesperiden' wordt genoemd. De naam van de tuin is ontleend aan de dochters van Atlas die de 'Hesperiden' werden genoemd. In hun tuin stond de levensboom waaraan gouden appels groeiden die de eeuwige jeugd schonken. De goudkleurige sinaas-appels in de tuin verwijzen naar deze mythologische appels.

- Verkoop van koffie, thee, frisdrank, broodjes en soep

51

DISTILLEERDERIJ VAN KLEEF

Lange Beestenmarkt 109

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur

Van Kleef is het enige jenever- en likeurenhuis in de Residentie. Met traditioneel vakmanschap en natuurlijke ingrediënten worden ambacht, historie en kwaliteit bij elkaar gebracht in de vele Haagse van Kleef distillaten.

In 1842 vestigde Van Kleef & Zoon, fabriek van fijne likeuren en bittere extracten, zich aan de Lange Beestenmarkt. In deze stoomdistilleerderij werden jenever en likeuren gestookt die in de naast gelegen slijterij verkocht werden. De interieurs van de oude stoomdistilleerderij en slijterij zijn als museum ingericht. Alles wat hier aanwezig is, dateert uit de 19de eeuw. De productietechnieken zijn sinds die tijd niet veranderd. De 'smaak van toen in het glas van nu' wordt hier in ere gehouden.

Laat u meevoeren naar lang vervlogen tijden, toen de distillateur nog leverancier was van echte levenswaters, medicijnen en parfum en schepen met ladingen jenever alle wereldzeeën bevoeren. Beëindig uw bezoek met een proefglaasje naar keuze!

- Ieder half uur is er rondleiding
- Proeverij
- Bij mooi weer wordt er makreel gerookt in de museumtuin en serveren we haring vers van het mes

52

HET HEILIGE GEESTHOFJE

Paviljoensgracht 51-125

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit schilderachtige hofje uit 1616 is het oudste hofje in Den Haag. En werd gesticht door de 'Heilige Geestmeesters' van de Grote Kerk, die met de armenzorg waren belast. De huisjes zijn gebouwd in een vierkant rond een binnentuin en geschakeld volgens een spiegelsymmetrisch schema. Ter plaatse van ieder paar voordeuren is het zadeldak doorbroken door een steekkap met trapgevel. In 1647 is de toegang verbouwd tot een poortgebouw waarbij boven de poort een regentenkamer werd opgenomen. Zeer bepalend voor de sfeer van de regentenkamer is het originele moer- en kinderbintenplafond en de 17de-eeuwse schouw.

De hoftuin is zeer fraai aangelegd. Deze is verdeeld in vier grote vakken, die omzoomd zijn door heggen en paden met authentieke oude straatsteentjes. Pronkstuk is de juttepeer, geplant in 1647, en dus even oud als het poortgebouw. Mogelijk is het de oudste perenboom in Nederland.

- Binnen de oude muren van ons Hofje zullen de musici van 'L'Harmonie Nouvell' voor passende klancken zorgen. Zij spelen blazersmuziek van 200 jaar geleden op historische instrumenten
- Op het terras in de tuin onder de Juttepeer kunt u koffie of thee met wat lekkers gebruiken

53

DUNNE BIERKADE HISTORISCH TUINENCOMPLEX

Ingang aan Dunne Bierkade 20c (poortje)

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Achter de Dunne Bierkade 16 t/m 20 en 28 bevindt zich een uniek tuinencomplex met tuinontwerpen uit de 17de, 18de en begin 20ste eeuw. Het decor wordt gevormd door de achtergevels van de aanliggende grachtenpanden aan de Dunne Bierkade. Bij de ingang van het tuinencomplex staat het pand dat in een romantische Chalet-stijl is gebouwd met een overstekend dak en groot balkon met buitentrappen. De stenen onderbouw dateert uit 1620 en de houten bovenbouw uit 1876.

54

HUIZE BALKENEYNDE

Dunne Bierkade 20C (toegang vanuit het tuinencomplex)

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Huize Balckeneynde is gebouwd in 1639 naar ontwerp van Pieter Post. Eerste bewoner was Claes Dirx van Balckeneynde die de officiële functie had van 'stadstimmerman'. In die hoedanigheid realiseerde hij o.m. de bouw van het Catshuis, de Sint Sebastiaansdoelen (thans het Haags Historisch Museum) en de Haagse Koninklijke paleizen. Geen wonder dat Van Balckeneynde voor zichzelf een huis liet neerzetten dat zijn positie en aanzien moest onderstrepen. De voorgevel van het huis is opgetrokken in een bijzonder soort zandsteen: Gobertange. Sinds de rijke bouwtijd – nog in de Tachtigjarige Oorlog- is er weinig aan het in- en uitwendige veranderd. In het onderhuis is er nog de originele keuken met waterpomp. Op de bel-etage ligt de Blauwe Salon die tegenwoordig dienst doet als trouwlocatie. Achter het huis ligt een tuin in Franse stijl, met aan het einde een houten chalet.

- Alleen de blauwe salon is toegankelijk

55

HAAGSCHE STOOMBOOT MAATSCHAPPIJ

VERGADERING VAN GELOVIGEN

Dunne Bierkade 16

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Aan de Dunne Bierkade lagen vóór 1900 veel woningen en kantoren van vrachtschippers. Op nr. 16a was het kantoor van de Haagsche Stoomboot Maatschappij gevestigd. Voor deze firma is dit huis in 1884 verbouwd en ter rechterzijde werd een koetshuis met paardenstal ingericht. Hier ligt thans de entree naar de kerkzaal voor de bijeenkomsten van de 'Vergadering van gelovigen'. De kerk is in 1889 gebouwd door architect K. Stoffels en in 1912 vergroot door architect W. Verschoor, waarbij het drie meter lange doopbassin werd ingegraven in het midden van de zaal en de toegang naar de zaal van links naar rechts werd verplaatst.

56

R.K. KERK H. MARTHA

Hoefkade 623

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze aan drie zijden vrijstaande kerk uit 1908/1909 is in neogotische stijl gebouwd naar een ontwerp van N. Molenaar sr. In 1924 zijn de eindtravee van het schip en de toren toegevoegd door zijn zoon N. Molenaar jr. Het interieur van de kerk is geïnspireerd op het schip van de Grote of Sint Jacobs-kerk in Den Haag. De kerk heeft ruime zijkapellen met dwars gerichte houten tongewelven die aansluiten op de middenbeuk in de lengterichting van de kerk. De gewelven zijn met decoratieve schilderijen versierd. Tot de inventaris behoren een kalkstenen beeldhouwde kuip van de preekstoel, twee neogotische beelden van het Heilige Hart en Maria, alsmede een kleine communiebank met rijk snijwerk in neobarokke trant uit de eerste helft van de 19de eeuw. De Heilige Martha is recentelijk van binnen en buiten volledig gerestaureerd.

- Schilderwerken van Asperslagh (1929)
- Gratis koffie en thee

57

NIEUWE KERK

Spui 175

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur
Zondag 11.00 tot 17.00 uur

De Nieuwe Kerk is een van de fraaiste scheppingen van de barokke kerkarchitectuur in ons land. De kerk werd tussen 1649-1656 gebouwd naar een ontwerp van Pieter Noorwits en Barthold van Bassen. De barokke stijl komt vooral in de plattegrond tot uiting. De kerk heeft fraai 17de-eeuws meubilair en een groot orgel van Joannes Duysschot uit 1702, waarvan het pijpwerk grotendeels dateert uit 1867.

Na een ingrijpende restauratie werd de kerk heropend als concertzaal en evenementenlocatie. Ten behoeve van de nieuwe functie is de akoestiek van de ruimte verbeterd. De kerkruimte is verkleind door een deel af te schermen met glazen panelen.

In de tuin (het voormalige kerkhof) bevindt zich het grafmonument van Spinoza.

- Zaterdag en zondag: kleine kamermuziekensembles, zangkoor en/of orgel
- Zaterdag om 13.00 uur een lezing door Paul Gerretsen, voorzitter van Stichting Nieuwe Kerk
- Zondag om 12:30 lezing door Marcel Teunissen, architectuurhistoricus en daarna diverse muzikale optredens
- Zondag: tot 11.30 uur kerkdienst van de Re-deemers. Belangstellenden zijn van harte welkom

58

CHRISTUS TRIUMFATOR KERK

Laan van Nieuw-Oost Indië 154
(ingang naast de toren)

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze kerk is gebouwd in 1962 naar ontwerp van architect G. Drexhage. De 40 meter hoge vrijstaande toren vormt een markant stedenbouwkundig baken op de kruising van de Laan van Nieuw-Oost Indië en de Juliana van Stolberglaan. Door het gebouw op een verhoging van enkele treden te plaatsen is een soort podium ontstaan. Men betreedt (tijdens de dienst-en) de kerkzaal centraal vanuit het bijgebouw. De kerkzaal die op de eerste verdieping ligt is vormgegeven in de voor Drexhage kenmerkende abstracte vormtaal. Bijzonder zijn de 144 pilaren en de lichtval door eveneens 144 glasstroken. Achter het liturgische centrum is een groot kruis van profielstaal tegen de wand aangebracht. De Haagse kunstenaar André Kruysen heeft voor de kerk een modernistische Stiltehoek ontworpen.

- Tentoonstelling 'Quilts' van Lous Reesink-Luijter

59

RODE OLIFANT

SPACES

Zuid-Hollandlaan 7

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

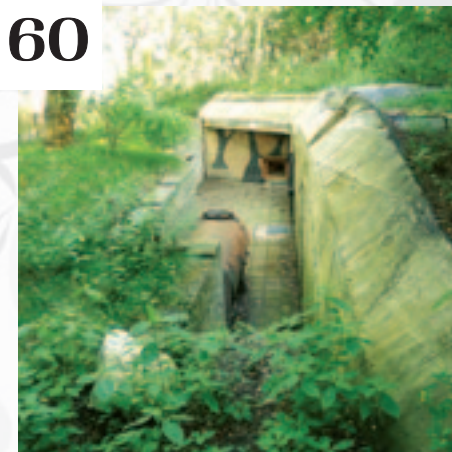
De Rode Olifant werd in 1924 gebouwd voor The American Petroleum Company (sinds 1947 Esso) door de architecten J.H. de Roos en W.F. Overijnder. Ze kregen een ruim budget mee.

Het trotse gebouw 'Petrolea' moest hoger worden dan de concurrent Shell, vandaar de toren. En niet alleen de hoogte moest indrukwekkend zijn, ook aan de binnenkant werd uitgekapt. Het interieur in fraaie Art Deco stijl is heel bijzonder met veel natuursteen, kersenhouten lambriseringen, parketvloeren, veel glas-in-lood en een imponerend hoge en fraaie ontvangsthal met een fraai gebogen glas-in-lood plafond. Op de begane grond bevindt zich een groot atrium met een muurschildering van Christiaan de Moor.

Huidige gebruiker Spaces heeft het pand getransformeerd tot bedrijfsverzamelgebouw. De begane grond is op een verrassende manier verbouwd en gerestoureerd. De oorspronkelijk heel fraai afgewerkte en vaak enorm hoge ruimten zijn overal weer in ere hersteld. Veel nieuwe verlichting is duidelijk geïnspireerd op de jaren 20 van de vorige eeuw.

- Rondleidingen van circa een uur om 11.00, 14.00 en 15.00 uur

60

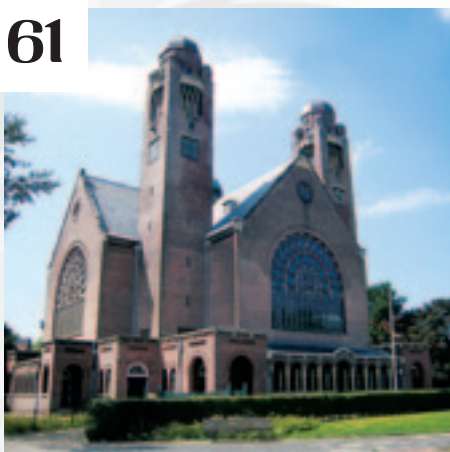
BUNKER COMMANDOPOST TYPE 608 EN 622

Badhuisweg (bij kruising met Nieuwe Parklaan)

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Aan de rand van de Nieuwe Scheveningse Bosjes bouwde de Duitse bezetter in de Tweede Wereldoorlog een bunkercomplex. In dit complex en in de villa's langs de Badhuisweg was de 'Verdedigingsstaf' gevestigd. Hier vandaan werd het commando over de verdediging van de 'Stützpunktgruppe Scheveningen' gevoerd. Het bestond ooit uit dertien bunkers met uiteenlopende functies. De meeste zijn er nog: zoals de commandopost, de groepsonderkomens, de woonschuilplaatsen, de keuken, het badhuis en het toiletgebouw. De commandopost van het type 608 is opengesteld, een 'Bataillons-, Abteilungs oder Regiments-Gefechtsstand', met het Duitse bouwnummer 8711. In deze grote bunker (buitenafmetingen 15x15 meter) met 2,5 meter dikke gewapend betonnen muren en dak, ligt centraal de commandoruimte. Tot het commandocomplex behoort ook de grote munitiebergplaats (type FI 246) aan de overzijde van de Badhuisweg, waar recent een villa bovenop is gebouwd. Het groepsonderkomen van het type 622 ('Doppelgruppenunterstand') is het meest gebouwde bunkertype in de Atlantikwall. Uitwendig meet de bunker circa 13x12 meter. In de twee afwachtingsruimten vonden 20 manschappen een bomveilig onderkomen.

61

NIEUWE BADKAPEL

Nieuwe Parklaan 90

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur

Deze Hervormde Kerk, opvallend gelegen op de hoek met de Nieuwe Duinweg, werd gebouwd in 1916 naar ontwerp van architect W.Ch. Kuijper. Het is een mooi en evenwichtig voorbeeld van protestantse kerkarchitectuur, beïnvloed door de architecten Berlage en De Bazel. De kerk heeft een kruisvormige plattegrond met aan de voorgevel op de hoeken slanke torens. Het interieur is vrijwel in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Dit is vrij zeldzaam in protestantse kerken uit deze periode. De kerk heeft gepleisterde wanden met bij de hoekpijlers schoon metselwerk. De ruimte wordt overkluisd door houten tongewelven. De drie grote rondboogvensters bezitten gebrandschilderde de-coratief glas. Aan drie zijden heeft de kerk houten galerijen.

- *Regelmatig rondleidingen*
- 11.00 uur - Optreden van de close harmony-groep 'Close to Kloos' en de doedelzakspelers 'De Gai-ta's'
- 14.00 uur - Organist Bert Mooiman geeft een concert van ongeveer 45 minuten op het Van Dam orgel, het Alexandre harmonium en op de Pleyel piano
- Evert de Niet presenteert de exposities 'Kerkelijk Erfgoed Scheveningen' en 'Koninklijk Oranje en Scheveningen'

62

O.L. VROUW VAN LOURDES CHIZONE

Berkenboschblokstraat tussen 9 en 9a

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur

Zondag 11.00 tot 17.00 uur

De kerk wordt aan twee zijden omgeven door een reeks karakteristieke woonhuizen met puntgevels die gebouwd zijn naar ontwerp van A.J. Kropholler. C.M. van Moorsel, een leerling van Kropholler is de architect van de in 1925 gebouwde kerk. Het in baksteen uitgevoerde gebouw draagt een hoog met pannen gedekt zadeldak tussen puntgevels. Behalve een portaal aan de Berkenbosch Blokstraat onder de toren is er een portaal aan de noord-west kant aan de Tweede Messstraat. Deze hoek wordt geaccentueerd door een hoge puntgevel waarin een terracotta reliëf met een voorstelling van O.L. Vrouw is opgenomen. Naast het priesterkoor staat aan de Tweede Messstraat een slanke angelustoren met een zadeldak met puntgevels. Het interieur van de kerk is als schoon werk uitgevoerd in gele baksteen met een lambrisering van verglaasde baksteen. Het kerkgebouw heeft onlangs een metamorfose ondergaan zonder het karakter van de kerk aan te tasten. De oorspronkelijke kerkzaal is voor de huidige gebruiker (Chizone, centrum voor Body & Mind Lifestyle) op terughoudende manier aangepast. Een kleurrijke en multifunctionele ruimte is het resultaat.

63

LUCHTWACHTTOREN

Zwarte Pad

Zaterdag 12.00 tot 15.00 uur

De luchtwachtoren van het Korps Luchtwacht-dienst uit 1953 naar ontwerp van de 2de Genie-Commandement te 's-Gravenhage is gebouwd op een puinheuvel in de Oostduinen waarvan het puin afkomstig is van het bombardement in de Tweede Wereldoorlog op het Bezuidenhout. De toren maakte onderdeel uit van een landelijk netwerk van uitkijkposten dat tussen 1950 en 1960 (tijdens de Koude Oorlog) in ons land was opgezet om in tijden van spanning of oorlog laagvliegende vliegtuigen te kunnen signaleren. Vliegtuigen beneden de 1500 meter konden met de toenmalige radartechniek niet effectief worden waargenomen; dat gebeurde op gehoor en met kijkers. De Scheveningse luchtwachtoren vormde een zogenaamde driehoek met een luchtwachtoren in Zoeterwoude en één op een bunker in Noordwijk. Het landelijke netwerk is in gebruik geweest tot 1964. Hierna is de toren tot circa 1973 gebruikt door Defensie voor schiet-oefeningen vanaf de Waalsdorpervlakte. Sindsdien is de toren in gebruik voor meteoactiviteiten. Van de in totaal 276 door heel Nederland opgerichte luchtwachtposten werd de helft gerealiseerd op bestaande gebouwen. Van de andere helft zijn er nog slechts 18 over. Dit zijn alle in geprefabriceerde gewapend betonelementen uitgevoerde torens, met uitzondering van de Scheveningse toren die in baksteen is opgemetseld.

64

PAVILJOEN DE WITTE (VON WIED)

Pellenaerstraat 4

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit bijzondere gebouw is opgetrokken in neoclassicistische stijl. Dat is goed te zien aan de zuilen en de driehoekige geveltop in het midden. Het is in 1827 als een soort paleisje gebouwd door Koning Willem I voor zijn vrouw Wilhelmina ('Mimi') van Pruisen die aan astma leed. Later erfde Marie von Wied het paviljoen, die getrouwd was met een kleinzoon van Willem I en Wilhelmina.

Het paviljoen stond oorspronkelijk op een duin in een geometrisch aangelegde tuin aan een nog maagdelijk Noordzeestrand.

Sinds 1918 in eigendom van de Nieuwe of Littéraire Sociëteit De Witte.

De architect J. Limburg breidde het complex in 1926 uit. De bestaande bordestrap werd met een tweede bordes en een tweede trap verlengd, waarvoor het duin ter plaatse werd afgegraven.

In 1994 is in het duin naast het paviljoen het Museum Beelden aan Zee gerealiseerd en rondom het duin is een hardstenen muur opgebouwd.

65

GEDENKNAALD

Zeekant

Deze gedenknaald is opgericht in 1865 ter herinnering aan het vertrek van prins Willem V en de aankomst te Scheveningen van Willem I in 1813.

Centraal weergegeven is prins Willem V te paard, naar links rijdend en van opzij afgebeeld. Links boven is een afbeelding van de feestelijke onthulling van de gedenknaald te zien, linksonder het vertrek van prins Willem V in 1795. Rechtsonder is de landing van Willem I in 1813 op het strand van Scheveningen afgebeeld. De in natuursteen uitgevoerde gedenknaald is ca. 14.50 meter hoog en is een ontwerp van A. Roodenburg en J.M. van der Made.

66

BUNKER GROEPSSCHUIPLAATS TYPE 622

Strandweg 2

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Op het terrein van het 'Surfdorp' ligt volledig ondergronds een zware bunker met als Duits Bouwnummer 8598. Deze 'Doppel-Gruppenunterstand' type 622 was bestemd voor het onderbrengen van twee groepen van tien man. Deze manschappen waren betrokken bij de verdediging van de hoofdweerstandslinje langs de boulevard en rond de Scheveningse haven. In deze grote bunker (buitenafmetingen ongeveer 12 x 12 meter, met 2 meter dikke muren van gewapend beton en dito dak) liggen twee afwachtingsruimten van 10 m² elk. De bunker heeft twee ingangen die via een gasluis toegang geven tot deze twee ruimten. Voor de bouw van de bunker was 650 m³ beton, 30 ton wapeningsijzer en 3,8 ton profielijzer nodig. Type 622 is met ruim 1500 stuks het meest gebouwde bunkertype in de Atlantikwall. In Den Haag stonden er ooit twaalf, waarvan er acht over zijn. In de bunker is het Bunker Museum Den Haag gevestigd.

- Op het terrein rondom het museum staan op zondag historische voertuigen uit de Tweede Wereldoorlog en vindt er een 'reenactment' plaats

67

OUDE KERK

Keizerstraat 8

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De Oude Kerk uit de tweede helft van de 15de eeuw is de parochiekerk van het middeleeuwse dorp Scheveningen. Het is een in baksteen opgetrokken laatgotische pseudo-basiliek met een hoger opgetrokken éénbeukig koor. De toren met zijn achtkantige bovenverdieping en naaldspits is voor 1500 gebouwd. Het inwendige van de kerk wordt gekarakteriseerd door ronde bakstenen pijlers en houten tongewelven. De kerk bezit een waardevolle inventaris waaronder een preekstoel in rococo uit 1756 en een orgel in barokke kast uit 1765. Het renaissance koorhek dateert uit 1662 en een Schuitengat-meesterbank uit 1698.

- Orgelspel van Bert den Hertog

68

EBEN HAËZERKERK

Keizerstraat 179

Zaterdag 10.00 tot 16.00 uur

Deze éénbeukige kerk uit 1892 heeft een T-vormige plattegrond met aan de straatzijde puntgevels in neo-renaissancestijl. In de oostelijke gevel bevindt zich een roosvenster met gemetselde tracering. Het hoofdvolume wordt geflankeerd door paviljoens met hoge schilddaken. Het in de jaren zestig witgepleisterde interieur bezit een houten overkapping met korbelen en trekstangen.

Het gebouw was oorspronkelijk gebouwd voor de Dolerende kerk en heette toen Pniëlkerk. In 1921 is de kerk in gebruik genomen door de Oudgereformeerde Gemeente. In 2001 werd door orgelbouwer Scheurman het Van der Zwan-orgel uit 1964 vervangen door het elektronpneumatische kerkorgel van Fonteijn en Gaal, afkomstig uit de kerk van de Gereformeerde Gemeente in Den Haag-Zuid. De heer A.J. den Heijer ontwierp het orgelfront.

- Op het Kerkplein wordt een verkoping georganiseerd ten behoeve van de kerk

69

BEGRAAFPLAATS TER NAVOLGING

Prins Willemstraat/Scheveningseweg

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Deze kleine begraafplaats is gelegen op een afgevlakte duintop aan het einde van de Scheveningseweg. Op 11 mei 1780 heeft de eerste teraardebestelling plaatsgevonden. Het cirkelvormig aangelegde grafveld wordt omsloten door een bakstenen muur. De huidige omvang dateert van 1793 toen de begraafplaats werd vergroot van 30 naar 72 graven. De entree bestaat uit een poortdoorgang met een geprofileerd hoofdstel. De poort wordt afgesloten door twee rijk bewerkte gietijzeren hekwerken. De hekwerken uit 1890 zijn gemaakt door de Haagse ijzergieterij Enthoven. Ze zijn in 2007 gerestaureerd. De rondboogvensters ter weerszijden van de poort zijn respectievelijk in 1864 en 1885 toegevoegd. Bekende personen die hier liggen begraven zijn Groen van Prinsterer (gedenksteen onthuld op 3 juni 1884), Betje Wolff en Aagje Deken (gedenksteen onthuld op 21 oktober 1895). Onlangs is aan deze eeuwenoude begraafplaats een nieuw columbarium toegevoegd.

70

19DE-EEUWSE VILLA TOVERLANTAARNMUSEUM

Scheveningseweg 241

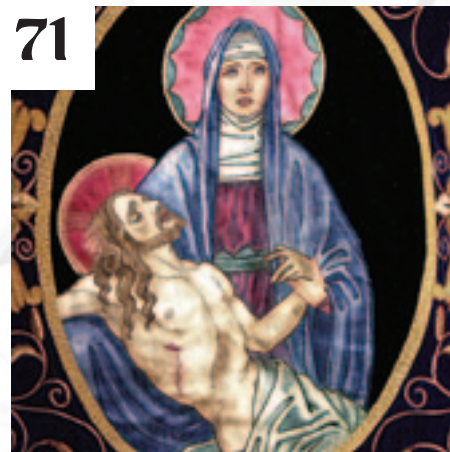
Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Deze 19de-eeuwse villa is gebouwd in badplaats-architectuur en met behoud van de oorspronkelijke duinstructuur zoals in die tijd gangbaar was. De achtertuin is daardoor geëvolueerd tot een opmerkelijke besloten waterrijke groene oase te midden van een volgebouwde omgeving. Thans is er het Toverlantaarnmuseum gevestigd. Het intieme museum biedt een uitgebreid overzicht van de ontwikkeling van de projectietechniek.

De collectie bestaat uit honderden lantaarns en duizenden platen in vele vormen en formaten. Dat bewijst in het beeld altijd geliefd is geweest bewijzen de vele platen met hendels en tandwieltjes om bewegingen op het doek te suggereren. U vindt hier voorbeelden van uitvindingen die uiteindelijk tot de film en de beamer zouden leiden. Dit klein museum is voor kinderen dan ook zeker de moeite waard.

- Film over de uitvinder van de Toverlantaarn Christiaan Huygens in een speciaal gedigitaliseerde toverlantaarnvoorstelling welke is gemaakt met authentiek materiaal. Een tochtje door het 17de-eeuwse Den Haag en omgeving met fantasierijke uitstapjes naar latere eeuwen. De film start elk heel uur en duurt ca. 40 minuten
- Website: www.toverlantaarnmuseum.nl

71

HEILIGE ANTONIUS ABT

Scheveningseweg 235

Zaterdag 10.00 tot 16.30 uur
Zondag 12.00 tot 16.00 uur

Deze grotendeels in baksteen opgetrokken kerk, gebouwd in 1925 naar ontwerp van Pierre en Jos Cuypers, speelt met haar hoge toren een belangrijke rol in het silhouet van Scheveningen.

Het interieur is gepleisterd; de onderkant van de pijlers en de onderkant van de kerkmuren zijn met marmer bekleed. De kerk is vooral bekend om haar indrukwekkende apsismozaïek boven het altaar, vervaardigd in 1927 door Anton Molkenboer. Het is het grootste mozaïek in ons land en herinnert aan het zogenaamde Cholerawonder, dat in 1848 zou hebben plaatsgevonden. Ook elders in de kerk vindt men mozaïekwerk van Molkenboer, evenals fraai meubilair met bronsreliëfs uitgevoerd door de edelsmeden J.E. en J.H. Brom.

Alle vensters van de kerk bezitten gebrandschilderde ramen en zijn kort van na de bouwtijd, vervaardigd door A. Molkenboer en Chr. de Moor. Het voorportaal heeft een groot rozetvenster.

- Expositie 'De Paramenten': een tentoonstelling van liturgische gewaden en attributen
- Voor kinderen: onder begeleiding en aansluitend op het expositie thema borduren en tekenen
- Zaterdag en zondag: orgelbespeling
- Rondleidingen

72

R.K. BEGRAAFPLAATS ST. PETRUS BANDEN

Kerkhoflaan 10

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

De begraafplaats is aangelegd rond 1830, nadat in 1827 bij Koninklijk Besluit bepaald was dat er geen doden meer mochten worden begraven binnen de bebouwde kom. Kenmerkend is vooral de monumentale architectuur: de neoclassicistische kapel uit 1838 en de lange-rechte neoromaanse arcade uit 1885, waarin ook Byzantijnse invloeden zijn te herkennen. Hoogtepunt in deze galerij van W.B. Liefland vormt het beeldhouwwerk. De kapel en de arcade, alsmede de twee entreegebouwtjes, zijn in hun oorspronkelijke vorm bewaard gebleven. Dit alleen al geeft deze twee gebouwen een onmiskenbare zeldzaamheidswaarde die nog wordt vergroot door het feit dat zij, landelijk gezien, typen begraafplaatsarchitectuur vertegenwoordigen die men elders in deze vorm en allure niet aantreft. De begraafplaats is met haar boombeplanting en vele soorten coniferen een plaats van rust en stilte. De aanleg van de begraafplaats is strak en geometrisch naar ontwerp van Adriaan Tollus. Verscheidene grafmonumenten en zerken zijn versierd met een sculptuur van bekende kunstenaars zoals Johan Coenraad Altorf en Jan Toorop, deze laatste is ook op deze begraafplaats begraven.

- Op zondag is de kapel geopend, en er is muziek te beluisteren

73

ALGEMENE BEGRAAFPLAATS

Kerkhoflaan 12

Zaterdag 08.00 tot 21.00 uur

Zondag 08.00 tot 21.00 uur

In 1827 werd bij Koninklijk Besluit bepaald dat er vanaf 1 januari 1829 geen doden meer mochten worden begraven binnen de bebouwde kom. In 1830 was de Algemene Begraafplaats gereed, die toen nog buiten de bebouwde stad gelegen was. De locatie werd bepaald door het voorschrift dat de afstand tot de stad minstens vijftig meter moest bedragen en dat het terrein verhoogd en open moest zijn. De begraafplaats werd aangelegd naar ontwerp van stadsbouwmeester Zeger Reijers. Het terrein waarop de begraafplaats werd aangelegd was voordien een schietbaan waar kanonnen werden ingeschoten. De baan is nog steeds goed herkenbaar aan zijn markering door hoge zeedennen. De begraafplaats heeft een bijzondere groenaanleg met gesnoeide taxusheggen en treurbeuken en bezit veel graven met fraai beeldhouwwerk, vaak met symbolen als omgekeerde fakkels en zandlopers. Tal van bekende Nederlanders hebben op deze begraafplaats hun laatste rustplaats gevonden. De aanleg is geometrisch waarbij de graftombes aan weerszijden van een brede middenas zijn gesitueerd. Centraal op het hoogste punt werd het Schijndodenhuis gebouwd.

- De gebouwen zijn niet toegankelijk

74

JOODSE BEGRAAFPLAATS

Scheveningseweg 21a

Zondag 12.00 tot 17.00 uur

Deze begraafplaats dateert uit 1694 en dient voor de ter aarde bestelling van Portugese – en Hoog-duitse joden. Het terrein was verworven door Ziskind Pos, die in 1697 aldaar als eerste werd begraven. Diens graf ligt nabij het in 1695 gebouwde en in 1987 gerestaureerde metaarhuisje. Omstreeks 1900 was het Hoogduitse gedeelte zo goed als vol en werd in Wassenaar een nieuwe joodse begraafplaats ingericht. Sindsdien is van de begraafplaats aan de Scheveningseweg nog slechts gebruik gemaakt van destijds door families gekochte graven. Het meest recente graf dateert uit 2012. In totaal liggen hier 10.000 mensen begraven onder ruim 2.800 grafstenen. Onder hen zijn bekende personen uit het Haagse leven, zoals de rechtsgeleerde T.M.C. Asser, de kunstschilders Jozef Israëls en Salomon Vermeer. Een zevental oude eiken op de begraafplaats staan op de gemeentelijke lijst van monumentale bomen. Eén monumentale boom lijkt een graf te omarmen; een graf uit 1785, van Saul Halevi, destijds opperrabijn van Den Haag.

- Tijdens de open monumentendag zal bijzondere aandacht worden geschonken aan het 200ste geboortjaar van kunstschilder Salomon Vermeer
- Mannen en jongens moeten op de begraafplaats het hoofd bedekt houden
- Er zijn voor bezoekers keppeltjes beschikbaar
- Huisdieren worden niet toegelaten

75

STOOMTRAMSTATION

SOEFI CENTRUM DEN HAAG

Anna Paulownastraat 78

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Het Soefi Centrum is gebouwd als station voor de stoomtramdienst van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij tussen Scheveningen en het Hollands Spoor, welke in de periode tussen 1886 en 1915 dienst deed. Het is gebouwd in Chalèt-stijl. Na 1915 gebruikte H.G. baron Tuyl van Serooskerken het pand als woonhuis en ontmoetingscentrum van de door hem in Nederland gestichte afdeling van de Soefi Beweging. Voor deze beweging werd in 1929 aan de achterzijde een kerkzaal gebouwd naar ontwerp van P.L. Kramer. De kerkzaal is een sober bakstenen bouwwerk op recht-hoekige plattegrond, met aan een van de lange zijden een half-rond uitgebouwde, apsisvormige nis. De zaal wordt aan de drie andere zijden omgeven door een omliep. Boven het middengedeelte verrijst een grote rechthoekige lantaarn die op de twee hoeken van de tegenover de apsis gelegen zijde gedragen wordt door ronde pijlers. Het ornamentloze, geheel witte interieur is een uitzondering in het werk van de Amsterdamse School-architect P. Kramer. Hij bouwde in Den Haag ook het warenhuis 'De Bijenkorf'.

In zijn oeuvre neemt de Soefikerkerk een unieke plaats in vanwege de duidelijke beïnvloeding door de Nieuwe Zakelijkheid, die uit het gebouw spreekt.

76

BEELD VAN ANNA PAULOWNA

Anna Paulownaplein

Het Anna Paulownaplein is genoemd naar Prinses Anna Paulowna (1795-1865), de echtgenote van Koning Willem II. Zij bezat de grond waar het Zeeheldenkwartier na haar dood verrees. Op een bankje is een bronzen beeld van een zittende Anna Paulowna geplaatst. Het beeld is gemaakt door de Russische kunstenaar Alexander Taratynov. Eind jaren 90 is dit standbeeld onthuld.

77

MARANATHAKERK

2de Sweelinckstraat 156

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De omgeving van de Maranathakerk draagt de sporen van de Tweede Wereldoorlog en de wederopbouw van de jaren erna. Het gebouw bevindt zich in het 'Sperrgebiet' van de 'Atlantikwall' uit de Tweede Wereldoorlog. Met behulp van internationale steun zijn in de jaren na 1945, onder leiding van de Duitse architect Otto Bartning, enkele tientallen noodkerken vervaardigd, bestemd voor de door oorlogsgeweld verwoeste Duitse steden. Eén van de prototypes van deze noodkerken is in Den Haag terechtgekomen. De unieke Maranathakerk is in 1949 als bouw pakket vanuit Zwitserland naar Den Haag getransporteerd. Dakconstructie, houten spanten, ramen en deuren zijn ontworpen door ir. Emil Staudacher uit Zürich. Temidden van de strakke Hollandse wederopbouwarchitectuur in de omgeving valt de Maranathakerk op als een vriendelijk Zwitsers dorpskerkje. De architect Frits Eschauzier heeft het bouw pakket ingevuld: muren, interieur en kosterswoning. Het interieur van de kerk is gedecoreerd door een vriend van Eschauzier, de schilder en graficus Paul Citroen.

- 12.00 en 13.00 uur: Orgelconcert door Arie Eikelboom

78

NOORDERKERK

Schuyltstraat 9

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit kerkgebouw uit 1906 van architect J.C. Wink is gebouwd in neoromaanse stijl. Het bakstenen gebouw heeft aan de straat een hoge topgevel, waarin twee rondboogvensters en een groot roosvenster. De hoge toren heeft een neoromaanse spits. In de topgevel staat op een lange smalle zandstenen plaat: 'Hooft het Woord des Heeren'. Het witgepleisterde interieur heeft rondboogvensters met gebrandschilderde ramen. De ruimte is overkluisd door houten tongewelven. Het orgel uit 1907 is uitgevoerd in een neobarokke stijl. De eikenhouten preekstoel stond vroeger vooraan in het midden.

- De gehele dag orgelbespeling op het Properorgel

79

RUSSISCH ORTHODOX KERK VAN DE HEILIGE MARIA MAGDALENA

Obrechtstraat 9

Zondag 10.00 tot 16.00 uur

De Russisch-orthodoxe Kerk van de Heilige Maria Magdalena bevindt zich sinds 1937 in de Obrechtstraat. De inrichting van deze kerk behoort hoofdzakelijk tot de bruidsschat van grootvorstin Anna Paulowna, afkomstig uit haar hofkapel aan de Kneuterdijk. Anna Paulowna was als echtgenote van Willem II van 1840 tot 1849 koningin van Nederland.

Met de dood van Anna Paulowna verdween ook de inventaris van haar kapel uit het paleis aan de Kneuterdijk. Deze inventaris vond uiteindelijk een onderkomen in deze kerk van de Heilige Maria Magdalena aan de Obrechtstraat. Daarvoor leidde de inventaris een zwervend bestaan, maar dankzij het testament van Anna Paulowna zijn alle voorwerpen altijd wel bij elkaar gebleven.

Een belangrijk stuk in de kapel is de verplaatsbare iconostase (scheidingswand), afkomstig uit een veldkerk van Anna's broer tsaar Alexander I; een attribuut dat nog is meegetorst tijdens een slag tegen Napoleon. Het kerkzilver, de religieuze geschriften, de priestergeleden worden tot op de dag van vandaag gebruikt tijdens de eredienst. Deze kerk is de oudste nog actieve Russisch-orthodoxe kerk in Nederland.

80

GYMNASIUM HAGANUM

Laan van Meerdervoort 57

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit monumentale schoolgebouw uit 1905-1907 is in neorenaissancestijl gebouwd naar een ontwerp van de architect rijksbouwmeester J. van Lokhorst en afgebouwd door J. Vrijman. Het kenmerkt zich door een traditionele uitstraling met een opvallende toren. Om het gebouw binnen te komen, moet men eerst door een poort. Hierop staat de naam van de school en de grondvesting van het gebouw ingegraveerd.

De gevels zijn rijk gedetailleerd door talrijke beeldhouwde sierdelen en schilderachtige topgevels en dakkapellen. Ook het interieur bezit een rijke afwerking. Opvallend is de ruime hal met aan een der lange zijden een arcade op zandstenen zuilen. In deze hal is een reeks gipsafgietsels van klassieke beelden opgesteld. De school is de afgelopen jaren aangepast aan de onderwijswensen van deze tijd.

- Toegang via rondleidingen door het pand

81

DE MESDAG COLLECTIE

Laan van Meerdervoort 7f

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

De schilder/verzamelaar H.W. Mesdag liet in 1887 naast zijn woonhuis aan de Laan van Meerdervoort een museum bouwen. Het pand was bestemd voor zijn eigen schilderijencollectie en die collectie bevindt zich hier nog steeds.

Het aan drie zijden vrijstaand museumgebouw in eclectische bouwstijl is gebouwd naar ontwerp van de aannemer-architect H. van Jaarsveld. Het museum is ver achter de rooilijn van de overige bebouwing aan de Laan van Meerdervoort gelegen, waardoor een ruim voorplein is ontstaan.

Het gaaf bewaard gebleven interieur is afgestemd op de museale functie en bevat onder meer een trap met balusterleuningen, deuren met panelen en kroonlijsten, lambriseringen en in de kamers op de eerste bouwlaag cassetteplafonds. De kamers op de derde bouwlaag hebben koepelplafonds met lichtkoepels.

In 1903 schonk Mesdag het pand en de collectie aan de Staat der Nederlanden.

- Elk heel uur gratis exclusieve rondleidingen achter de schermen
- Aanmelden via info@demesdagcollectie.nl

82

BANKGEBOUW DE TEMPEL

Prins Hendrikstraat 39

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Architect F.A. Bodde ontwierp dit voormalige bankgebouw in de stijl van de 'Um 1800 beweging'. De gevel is versierd met beeldhouwwerk van J.C. Altorf. De Tempel is het eerste rijksmonument dat een energielabel A gekregen heeft na aanpas-singen met behoud van belangrijke monumentale waarden. Warm Bouwen' is een innovatief energieconcept voor bestaande gebouwen en monumenten dat gebaseerd is op het idee dat gebouwen in staat zijn zichzelf warm te houden. Het concept is ontwikkeld vanuit het behoud van het architectonische en monumentale karakter van gebouwen. Zo wordt het pand verwarmd en gekoeld met behulp van opgepompt grondwater dat via leidingen door de wanden en vloeren loopt. Het pand is tevens gerestaureerd en geschikt gemaakt voor zijn nieuwe gebruiker: de afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag. De fraaie centrale hal, het trappenhuis en de glas-lood-ramen zijn weer in oude luister hersteld. In de voormalige bankkluis is nu het archeologische depot gehuisvest.

- Rondleiding in het depot en lezingen in de presentatiezaal
- Kinderen kunnen graven naar 'archeologische vondsten'

83

ONZE LIEVE VROUWE ONBEVLEKT ONTVANGEN

Elandstraat 194

Zaterdag 12.00 tot 17.00 uur

Eén van de grootste neogotische kerken in ons land, gebouwd door Nicolaas Molenaar in 1891-1892. De twee hoge torens van 72 meter en galerijen boven de zijbeuken duiden erop dat deze kerk geïnspireerd is op de Franse kathedralen uit de tweede helft van de 12de eeuw. De rijke, schitterende inventaris is geheel bewaard gebleven. De kerk bezit een aantal heiligenbeelden uit verscheidene perioden. Het orgel huist in een neogotische kast, staande op de koortribune boven de galerij tegen de westgevel en is in 1904 vervaardigd door de gebroeders Franssen. De zesenzestig gebrandschilderde ramen zijn tussen 1892 en 1902 vervaardigd door Frans jr. en Charles Nicolas te Roermond

84

ELECTRICITEITSFABRIEK

Constant Rebequeplein 20

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur
Zondag 10.00 tot 17.00 uur

In 1901 besloot de Haagse gemeenteraad de elektriciteitsvoorziening in eigen beheer te nemen. De te bouwen 'Electriciteitsfabriek', een ontwerp uit 1904 van de gemeente-architect A.A. Schadee, werd gebouwd op het Kleine Veentje. Dit was een onbebouwd terrein van volktuinen net buiten de singels. Het technisch ontwerp was van het Gemeentelijk Energie Bedrijf (GEB) in samenwerking met het Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG) dat ook de elektrische installaties leverde. De Duitse centrales van AEG met hun burcht- en paleisachtige architectuur hebben Schadee duidelijk beïnvloed bij zijn ontwerp. Het gebouw heeft een rijk uitgewerkte gevelbeëindiging met siermetaalwerk, kantelen en arkeltoertjes. Dominant in het stadsbeeld waren twee hoge bakstenen schoorstenen langs het Verversingskanaal.

Het industriële complex is voor een deel nog altijd in gebruik als elektriciteitscentrale en warmtekrachtcentrale voor het netwerk van de stadsverwarming.

- In de unieke setting van de Electriciteitsfabriek toont het Volkpaleis de wereldpremière van 'The Lost' van kunstenaar Reynold Reynolds. The Lost is een project dat is opgebouwd rondom fictieve zwart-wit films, gefilmd in de jaren 30 in Berlijn

85

ZWEMBAD DE REGENTES

THEATER DE NIEUWE REGENTES

Weimarstraat 63

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Ooit was De Regentes de grootste overdekte zwembadbadinrichting van Europa. In het uit 1920 daterende Art Deco gebouw heeft menig Hagenaar zijn of haar zwemdiploma gehaald. In de jaren negentig moest het zwembad zijn deuren sluiten omdat het niet meer voldeed. Nu is het zwembad verbouwd tot een theater met vijf zalen. De bijzondere architectuur met de authentieke elementen van het zwembad, zoals de tegeltjes, bewegwijzering en badhokjes werd bij de renovatie behouden.

- In alle bijzonder ruimtes van het voormalige zwembad zijn repetities, lessen, demonstraties en presentaties van docenten en kunstenaars uit de wijk
- Geniet van een doorlopend programma met muziek, dans, theater en een expositie in de Grote en de Klein Zaal, Studio, het Diepe en het Ketelhuis
- Kijk voor het volledige programma op www.denieuweregentes.nl

86

HEILIGE FAMILIEKERK

Kamperfoelieplein 29

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De Heilige Familiekerk is gebouwd in 1921-1922 naar ontwerp van de architect Jan Stuyt. De kerk is een kruisbasiliek, geïnspireerd op de vroeg-romaans Duitse kerkarchitectuur. In de gevels is gebruik gemaakt van rijk siermetselwerk en op meerdere plaatsen zijn de voor architect Stuyt kenmerkende decoratieve siervelden met zwart en wit tegelwerk aanwezig. De westgevel bezit een groot timpaan met een tegeltableau voorstellende de Heilige Familie. Boven de hoofdingang is in deze gevel eveneens een mozaïek aangebracht met een afbeelding van herten die drinken uit de levensbron. De kerk heeft mooie gebrandschilderde ramen in het interieur en grote muurschilderingen uit de jaren zestig van de vorige eeuw, voorstellende aan de noordzijde de 'Bruiloft van Canaän', aan de zuidzijde de 'Wonderbare Broodvermenigvuldiging' en in de apsis de Heilige Drie-eenheid en heiligen.

87

BEGRAAFPLAATS OUD EIK EN DUINEN

Laan van Eik en Duinen 40

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Oud Eik en Duinen in Den Haag is in meerdere opzichten een bijzondere begraafplaats. Naast het feit dat het de grootste begraafplaats van Den Haag is, behoort Oud Eik en Duinen met 14 hectares en ruim 20.000 graven ook tot één van de grootste van Nederland. Toch heeft de begraafplaats geen massale uitstraling. Vanwege het vele natuurschoon noemt men Oud Eik en Duinen zelfs vaak een 'begraafpark'. Ook de historische achtergrond van Oud Eik en Duinen is bijzonder. Het begon met een klein kerkhofje bij de oude kapel van Oud Eik en Duinen. De kapel was gewijd aan 'Onze Lieve Vrouw van de Seven Weeën'; de restanten van de kapel steken nog steeds boven de vele gedenktekens op het terrein uit. In 1247 vonden de eerste begrafenissen plaats en daarna groeide het kerkhofje al snel uit tot een begraafplaats met allure wat Oud Eik en Duinen nu zo uniek maakt. Veel bekende personen, onder wie politici, componisten en dichters hebben hun laatste rustplaats op de begraafplaats gevonden. Er staat een aantal zeer waardevolle bomen, waarvan er meer dan honderd op de Haagse Monumentale Bomenlijst staan. Dankzij de ruime opzet en de prachtige natuur kan Oud Eik en Duinen haar bezoekers serene rust en privacy bieden.

88

BETHLEHEMKERK

Laan van Meerdervoort 627

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Dit kerkgebouw uit 1929-1931 is een ontwerp van J.C. Meischke en P. Schmidt. In materiaalgebruik en vormgeving is aansluiting gezocht bij de traditionele richting in de architectuur. Ook zijn invloeden van de Nieuwe Haagse School zichtbaar. Het gemoderniseerde interieur is witgepleisterd en heeft een spitsbogige overkapping. De markante toren is gelegen in de zichtas van de Laan van Eik en Duinen.

- 11.30 en 15.00 uur: Orgelconcert door Cees van der Zwan
- Gratis koffie en thee en andere versnaperingen
- Rondleidingen op verzoek

89

PAPAVERHOF

Papaverhof/Klimopstraat

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De woningen in de Papaverhof maken deel uit van woningbouwcomplex Daal en Berg, dat in 1921 gebouwd werd naar ontwerp van 'De Stijl' architect Jan Wils. Het complex bestaat in totaal uit 68 eengezinswoningen en 60 etagewoningen die zijn aangelegd in een hoefijzervormige ring rond een verdiept plantsoen. Hierin integreerde Jan Wils de Britse tuinstadgedachte rond de thema's 'licht, lucht en ruimte'. Details in de woningen wijzen op de invloed van Stijl-kunstenaars Gerrit Rietveld (schoorsteen), Piet Mondriaan (kastdeuren en kleuren), Vilmos Huszár en Theo van Doesburg (glas-in-lood). De woningen behoren tot het enige wooncomplex dat is ontworpen volgens de opvattingen van De Stijl.

- Rondleidingen om 10.00, 11.30, 13.30 en 15.00 uur

90

HEILIGE PASTOOR VAN ARSKERK

Aaltje Noordewierstraat 4-6

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 12.00 tot 17.00 uur

Deze uit grijze betonsteen opgetrokken kerk, een ontwerp uit 1966 van de bekende architect Aldo van Eyck, is uniek in Nederland. De kerk bestaat feitelijk uit twee hoofdelementen: een gesloten driehoek met daarin een lage kerkruimte en een hoge dwarsruimte, die door Van Eyck wordt uitgelegd als een straat: de 'Via Sacra' waarin twee kapelletjes zijn opgenomen. Het cirkelmotief ziet men herhaaldelijk in het interieur in verschillende grootte terug, zoals in de vorm van de lichtkoepels en kapellen. Er is geen toren, slechts een kruis verwijst naar de functie van het gebouw. Door de aparte uitgang hoeft de kerkganger na de dienst niet zijn rug te keren naar de 'heilige zaken'. De ontmoetingsruimte is recentelijk verbouwd.

91

BUNKER OP HET SCHIJNVLEGVELD OCKENBURG

Machiel Vrijenhoeklaan

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

De Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen stelt in samenwerking met de Studiegroep Historisch Ockenburg deze bunker open voor het publiek. Tegenover de grote parkeerplaats en nabij het restaurant 'De Haagsche Beek' ligt een Duitse bunker van het voormalige schijnvliegveld Ockenburg. De Duitsers vorderden na de Nederlandse capitulatie in mei 1940 het terrein van het voormalig gemeentelijk kampeerterrain Kijkduin om het te gebruiken als een schijnvliegveld. Dit gebied werd door de Duitsers aangeduid als "Gelande Maifeld". Het complex bestond uit acht bouwwerken met uiteenlopende functies. Hiervan is de overgebleven bunker opengesteld. Een 'Schaltbunker mit MG-stand'. In deze bunker werden de lichten en het nepvliegtuig bediend en waar vandaan ook het complete schijnvliegveld te overzien was. Na de bevrijding is de bunker tot in de jaren zestig gebruikt voor opslag van springstoffen voor het opblazen van bunkers.

De bunker is helaas niet toegankelijk voor mensen die slecht ter been zijn, rolstoelen en rollators.

- Tentoonstelling over het hulp- en schijnvliegveld Ockenburg 1940-1945
- 10.00, 12.00 & 14.00 uur rondleiding door Ockenburg bij goede weersomstandigheden

92

ONZE LIEVE VROUW HEMELVAARTKERK

Loosduinse Hoofdstraat 4

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze neogotische kerk is met haar hoge toren een markant herkenningspunt aan de rand van de oude dorpskern van Loosduinen gebleven. De kerk is gebouwd in 1881 naar ontwerp van Eduard J. Margry. In de transepten zijn gebrandschilderde ramen uit de bouwtijd te zien: in het zuidelijke raam de 'Dooop van Christus' en in het noordelijke de 'Annunciatie'. Het interieur is zoveel mogelijk teruggebracht naar de oorspronkelijke staat en de kruiswegstaties zijn gerestaureerd. Het orgel uit 1903 bevindt zich in een neogotische kast van Maarschalkerweerd. De koperen lichtkronen zijn afkomstig uit de Engelbewaarderskerk aan de Brandtstraat.

93

ABDIJKERK

Willem III straat 40

Zaterdag 10.00 tot 16.30 uur

De middeleeuwse abdijkerk in het centrum van Oud-Loosduinen is omstreeks 1230 gesticht door Machteld van Brabant en haar gemaal graaf Floris IV als een Cisterciënzer nonnenklooster, waarvan de Abdijskerk het laatste overblijfsel is. De kerk is een fraai voorbeeld van de Scheldegotiek. Kenmerkend voor deze vroeggotische stijl zijn de smalle lancetvensters. Alle ramen zijn onderling verbonden door een 30 cm brede gang die in de kerkmuur is uitgespaard.

Opvallend zijn de beschilderde preekstoel uit circa 1620 en een orgel uit 1780 in rijk gesneden Lodewijk XVI-kast van J. Reichner.

Achter de kerk bevindt zich een begraafplaats, deze is nog steeds in gebruik en recentelijk opgeknapt.

- Rondleidingen
- Boekenmarkt
- Tentoonstelling: Groeten uit Loosduinen - Loosduinen zoals het vroeger was
- 15.30 uur: orgelbespeling

94

MOLEN DE KORENAER

Margaretha van Hennebergweg 4

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Deze molen is van oorsprong één van de oudste koren-molens van Nederland. In 1595 schonk Prins Maurits een nieuw te bouwen molen aan de bevolking van Loosduinen. Toen de 'Maurits-molen' werd gebouwd, was deze geheel van hout. In 1720 woedde een zware storm waarbij het houten bovengedeelte vernield werd. De herbouw werd meteen ter hand genomen. Het sluitsteentje boven de ingang herinnert aan deze herbouw: op dat steentje staat het jaartal 1721. Vanaf dat moment heet de molen 'De Korenaer'. De stenen onderbouw dateert dus nog van de eerste molen uit 1595.

95

HET LOOSDUINS MUSEUM 'DE KORENSCHUUR'

Margaretha van Hennebergweg 2a

Zaterdag 11.00 tot 17.00 uur

De korenschuur is gebouwd in 1895 voor de graanopslag voor de er naast gelegen molen. In 1982 is na een restauratie en verbouwing het Loosduins Museum hier gevestigd.

- Verkoop Westlandse groenten en fruit
- Verkoop oude ansichtkaarten, boeken en Loosduinse souvenirs

96

VOORMALIG LUCHTHAVEN- COMPLEX YPENBURG

Ilsyplantsoen 1

Zaterdag 10.00 tot 17.00 uur

Zondag 10.00 tot 17.00 uur

Het voormalige stationsgebouw van het vliegveld Ypenburg is gedeeltelijk te bezichtigen. Het complex is gebouwd in 1937 naar ontwerp van het architectenbureau Brinkman en Van der Vlugt. Het oorspronkelijk als portierswoning gebouwde woonhuis is ontworpen in nieuw-zakelijke trant door M. Zwanenburg. De bakstenen gebouwen van het complex zijn wit gesausd en voorzien van stalen kozijnen en buitendeuren. Deze kleurstelling sluit niet alleen aan bij de voorkeur voor abstractie van het Nieuwe Bouwen, maar heeft ook een grote functionele betekenis voor de goede zichtbaarheid vanuit de verte. Het complex is het meest gave voorbeeld van een vliegveld van voor de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Bovendien heeft het complex een geschiedkundige waarde vanwege de Slag om Ypenburg in 1940 en de voedseldroppings in 1945.

Het gebouw is aan de buitenzijde volledig gerestaureerd en in de oorspronkelijke staat terug gebracht zoals het in 1936 is opgeleverd.

- Rondleidingen worden verzorgd door de Historische Vereniging Buitenplaats Ypenburg

NOTITIES

COLOFON

SAMENSTELLING:	Gemeente Den Haag
CONCEPT & ONTWERP:	Boas de Graaff (www.boasdegraaff.nl)
DTP & SLD:	Anna van Kampen
DRUK:	Ricoh Nederland
FOTO'S:	Afdeling Monumentenzorg en Welstand, iStockPhoto & Shutterstock
OPLAGE:	10.000

